

The Heritage of Clothing in South Khorasan: An Ethnographic Study in the Village of Chensht

Mosareza Gharbi¹

Sayed Ahmad Barabadi²

Behrouz Roustakhiz³

Received: 24/2/2025

Accepted: 19/4/2025

Introduction

Clothing has always played a significant role in the cultural, social, and even political life of the Iranian people. As a result, Iran is home to a rich and diverse heritage of clothing styles, each carrying unique semantic meanings across its cultural regions. However, with the extensive changes Iranian society has undergone in recent times, the identities of many local communities have also evolved, leading to the loss of much of this cultural treasure. Despite this, there are still areas within the country where aspects of Iran's historical clothing practices remain intact. Studying these areas is vital for uncovering and understanding the heritage of Iranian clothing. This study, guided by the theoretical framework of cultural ecology and an environmental approach, explores the various influential and affected aspects of clothing in the village of Chenesht, located in South Khorasan Province.

1. Assistant Professor of Anthropology, Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. (Corresponding Author). Email: mr.gharbi@hsu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0002-6132-2746>

2. Anthropologist, General Directorate of Cultural Heritage, Tourism, and Handicrafts of South Khorasan Province, Birjand, Iran. Email: a.barabad@gmail.com

3. Assistant Professor of Anthropology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. Email: b.roustakhiz@atu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0003-1469-8844>

COPYRIGHTS

© 2023 by the authors. Published by the General Office of Islamic Culture and Direction southern Khorasan. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Methodology

This research adopts a qualitative approach for both its design and implementation. In examining women's clothing in the village of Chenesht, a combination of documentary and field methods has been employed, carefully aligning with the research objectives. It is important to note that while ethnographic data play a key role in this study, it is not solely based on fieldwork; some data have also been gathered from written sources. The majority of the ethnographic and field data were collected through interviews with local residents and direct observations made in the village during two distinct time periods: the early 1990s (1995) and 2022.

Findings and Conclusion

Despite the transformations in Iranian society and the significant changes in clothing styles, there are still regions within the country where important aspects of the historical experience related to clothing continue to thrive in their social and cultural contexts, retaining their significance within society. Studying the clothing traditions of these regions not only offers insight into their social and cultural characteristics but also presents an opportunity to identify, document, revive, and preserve a vital part of Iran's indigenous knowledge in the field of clothing. Chenesht village, located in the southeast of Birjand city in southern Khorasan, is one such area where traditional women's clothing remains deeply rooted in society, maintaining its social and cultural relevance. This study acknowledges that a variety of factors contribute to the formation and persistence of cultural elements, including clothing, and aims to analyze the clothing of this region from an environmental perspective.

While the environmental analysis of traditional Iranian clothing is not a new topic, it has not been systematically or comprehensively addressed by researchers. Previous studies have mostly highlighted the positive roles of environmental factors in shaping clothing, with less focus on the reciprocal influence of clothing itself. In this context, the present study, inspired by Steward's three-stage approach, seeks to examine how clothing in Chenesht influences and is influenced by its environment. The study begins by analyzing certain environmental factors in Chenesht as independent variables and investigates their role in shaping women's clothing in the village. It then explores the ways in which Chenesht clothing interacts with and contributes to the social, cultural, and economic life of the village.

The findings suggest that Chenesht clothing serves as a reflection of the community's living conditions. In other words, it was created in response to these conditions, but once established, it has also impacted various aspects of life in Chenesht. The continued endurance of this clothing style, despite the widespread changes over time, seems to be rooted in its ability to influence and adapt to the evolving needs of the community.

Keywords: Costume, Anthropology of Dress, Cultural Ecology, South Khorasan, Chenesht Village.

References

- Anonymous (2003). *Tarh-e gardešgari-ye rūstāye Šenešt* [Chenesht village tourism plan] (Unpublished Report). Birjand: General Directorate of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts of South Khorasan province. [In Persian]
- Anvari Moghadam, A. (2021). *Mahārat-e sāxt-e kolūte dar rūstā-ye Šenešt* [The craft of making 'Kallote' (Puli Hat) in the village of Chenesht] (Unpublished Report). Birjand: General Directorate of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts of South Khorasan province. [In Persian]
- Babaei, P., & Akbari, F. (2014). Bāznamāi-ye avāmel-e moaser bar Šeklgiri-ye sabk-e pūšāk-e īrāni-yān [Representation of factors influencing the formation of Iranian clothing style]. *Culture of Iranian People*, 11 (38), 9-26. [In Persian]
- Barabadi, S. A. (2012). *Dānešnāme-ye Farhang va Tamadon* [Encyclopedia of Culture and Civilization - Local Clothing]. Tehran: Fekr-e Bekr. [In Persian]
- Barabadi, S. A., & Mokkaramifar, A. (1995). *Mardomnegari-ye Birjand* [Ethnography of Birjand]. Tehran: Anthropological Research Center, Research Institute of Cultural Heritage and Tourism. [In Persian]
- Barrett, S. R. (2008). *Anthropology: A student's guide to theory and methods* (S. Saeedi, Trans.). Tehran: Cultural Research Office. [In Persian]
- Baser, S., & Karimi, M. (2019). Pushak-e sonnati-ye zanan-e ashayer-e shahsun dasht-e moghan [A Study on the traditional clothing called *gaba* in the Iranian cultural society]. *Cultural Studies & Communication*, 15(54), 257-290. doi: 10.22034/jcsc.2019.35614 [In Persian]
- Baseri, A., Ahmadi, A., & Aghaei, S. S. (2021). Pūšāk-e sonati-ye zanān-e ašāyer-e Šāhsevan-e sašt-e mogān [Traditional clothing of Shahsevan nomad women of the Moghan plain]. *Culture of Iranian People*, 18 (65), 15-42. [In Persian]
- Bates, D. G., & Plog, F. (2006). *Cultural anthropology* (M. Solasi, Trans.). Tehran: Elmi.
- Beck, L. (2012). Clothing of the Qaşqā'ī tribes. In *Encyclopædia Iranica* (Vol. V, Fasc. 8, pp. 826–829). Retrieved from <https://www.iranicaonline.org/articles/clothing-xviii>
- Cordwell, J. M. & Schwarz, R. A. (1979). *The fabrics of culture; The anthropology of clothing and adornment*. New York: Mouton Publishers.
- Creswell, J. W. (2006). *Qualitative inquiry and research design: choosing among five approaches*. California, CA: Sage Publications.
- Dehkhoda, A. A. (1960). *Loġat-nāme* [Dictionary]. Tehran: Sirus Publication. [In Persian]
- Fakouhi, N. (2007). *Tārix-e andiše va nazariye-haye ensānšenāsi* [History of the anthropological thought and theories]. Tehran: Ney Publication. [In Persian]
- Fazeli, M. (2019). *Masraf va sabk-e zendegi* [Consumption and lifestyle]. Tehran: Elmi-Farhangi Publication. [In Persian]
- Gharbi, M. R. (2019). *Gozāreš-e sabt-e ta'zieh sonati-ye reyvand* [The report on the registration of the traditional Ta'zieh of Reyvand] (Unpublished Report on the Registration of Intangible Heritage). Mashhad: General Directorate of Cultural Heritage, Tourism and Handicrafts of Khorasan Razavi.

- Ghasemi, M. (1990). *Pūšāk-e Mardom-e Ostān-e Esfahān* [Clothing of the People of Isfahan Province]. *Isfahan Culture*, 16, 102-116. [In Persian]
- Goldman, B. (1999). *Pūšāk-e Zanān Dar Dore-ye Sāsānī* [Women's clothing in the Sassanid period] (Trans to Persian by Mohammad Taqi Shareh Ata'i and Mohsen Zaidi). *Journal of Archaeology*, 2(4), 47-57. [In Persian]
- Gunn, M. C. (1980). Cultural Ecology: A Brief Overview. *Nebraska Anthropologist*, 5: 19-27.
- Hall, C. M., & Jenkins, J. M. (1995). *Tourism and public policy*. London: Routledge.
- Hammersly, M & Atkinson, P. (2007). *Ethnography: Principles in practice*. London: Routledge.
- Hassani, H., et al. (2015). *Mardomnegarī-ye Pūšāk-e Sonatī-ye Ostān-e Semnān* [Ethnography of traditional clothing of Semnan province]. Semnan: Hableh Rood. [In Persian]
- Houston, M. (2002). *Pūšāk-e Sāsānī* [Sassanid clothing] (M. Seyedin, Trans.). *Journal of Archaeology*, 5(9), 59-63. [In Persian]
- Ingham, B. & Lindisfarne-Tapper, N. (1997). *Languages of Dress in the Middle East*. Routledge.
- Jame'i, P. (1972). *Pūšāk-e Mardom-e Dehbarm* [Dehbarm people's clothing]. *Culture of Iranian People*, 122, 23-29. [In Persian]
- Kazemi, H., & Rashidvash, V. (2019). Anthropological analysis of clothing in Ilam province (A tribe case study of Murshedvand from Khezal). *Ilam Culture*, 20(62 & 63), 90-117. [In Persian]
- Khademi, A. (2015). Analyzing the capabilities and opportunities of the tourism economy of the tourism target villages of South Khorasan province: A Case of Kharo and Chenesht villages. *Journal of Khavaran Economics*, 19 & 20, 9-16. [In Persian]
- Kompani, N. (2012). *Farhang-e Estelāhāt-e Pārče va Pūšāk Dar Īrān* [Dictionary of Textile and Clothing Terms in Iran]. Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Kottak, P. C. (1999). The new ecological anthropology. *American Anthropologist*, 101(1): 23-35
- Maghsoudi, M., & Gharbi, R. (2013). *Marāsem-e Āīnī-ye Asb-e Čūbī* [Ritual ceremony of the wooden horse]. In B. Mokhtarian & M.-R. Rahbari (Eds.), *Anthropology of art*. Isfahan: Isfahan Art Center. [In Persian]
- Matin, P. (2004 A). *Pūšāk-e Īrānīyān* [Iranian clothing]. Tehran: Cultural Research Office. [In Persian]
- Matin, P. (2004 B). *Pūšāk va Hovīyat-e Qomī va Mellī* [Dress and ethnic / national identity]. *National Studies Journal*, 5(19), 37-48. [In Persian]
- Mohammadi Seif, M. and Yarmohammad Touski, M. (2017). *Pūšāk-e Sonatī-ye Zanān-e Qom-e Kord-e Īlām* [Traditional clothing of Kurdish women of Ilam]. *Culture of Iranian People*, 14(48), 113-140. [In Persian]
- Mohammadi, R. (2009). *Pūšāk va Zīvarālāt-e Mardom-e Torkaman* [Clothing and jewelry of the Turkmen people]. Tehran: Jamal Honar. [In Persian]

- Moshirpour, M. M. (1967). *Tārīx-e Tahavol-e Lebās Dar Īrān Az Āgāz Tā Eslām* [History of the evolution of clothing in Iran from the beginning to Islam]. Mashhad: Zavar. [In Persian]
- Mouensi Sorkheh, M. (2017). *Pūšāk-e Īrānīyān Dar Asre Qāğār* [Iranian clothing in the Qajar era]. Tehran: Al-Zahra University. [In Persian]
- Omidi, N. (2003). *Dīde-o Del-o Dast: Pažūhešī Dar Pūšāk va Honarha-ye Sonatī-ye Xorāsān* [Eyes, heart, and hands: a study of traditional clothing and arts of Khorasan]. Mashhad: Behnashr Company. [In Persian]
- Omranī Nasab, A. (2007). Pūšāk-e Mardom-e Sīstān va Balūčestān [The clothes of the people of Sistan and Baluchestan]. *Culture of Iranian People*, 5 (11), 119-132. [In Persian]
- Parvaneh, F., & Haghighi, R. (2020). Barrasī-ye Pūšāk-e Bānuvān-e Īlāmī va Taḥlīl-e Mardomshenākhtī-ye Ān [A survey of Ilam women's clothing and its anthropological analysis]. *Ilam Culture*, 20(64 & 65), 224-246. <https://doi.org/10.22034/farhang.2020.106818> [In Persian]
- Roustakhiz, B., Kazemi, S., & Azarshab, A. (2020). Kārbord-e Bāzāryābī-ye Farhangī-ye Masrafkonandeh-maḥvar dar Charkhe-ye Bāztowlīd-e Lebās-e Sonnatī-ye Īrānī bā Negāhī be Tajrobeyāt-e Keshvarhā-ye Sharq-e Āsiyā [Usage of consumer-centric cultural marketing in the cycle of reproduction of Iranian costumes; Using the East Asian countries' Experiments]. *Consumer Behavior Studies Journal*, 9(1), 1-31. <https://doi.org/10.34785/J018.2022.584> [In Persian]
- Schwartz-Be'eri, O. (2012). Clothing xvii. Clothing of the Kurdish Jews. In E. Yarshater (Ed.), *Encyclopaedia Iranica* (Vol. 5, pp. 825–826). Columbia: Columbia University. Retrieved April 26, 2025, from <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-xvii>
- Shahsavani Roubiyat, S. (2019). Barresī-ye Pūšāk-e Sonatī-ye Zanān-e Rūstā-ye Čenešt [A study on traditional clothing of women of Chenesht Village]. *The First National Conference on Clothing, Textile and Clothing Design*. Shiraz: Apadana Institute of Higher Education. [In Persian]
- Shahshahani, S. (1995). *Tārīxče-ye Pūšeše Sar Dar Īrān* [History of head covering in Iran]. Tehran: Modaber.
- Shavakandi, S. M., & Kouhestani, H. (2019). Pajūheshi dar Noqūsh-e Parde-namāhā-ye Shahrestān-e Sarbīskeh (Rūstāhā-ye Mokhtārān, Chenesht va Dehshīb) [A study on the patterns of traditional curtains in Sarbisheh County (villages of Mokhtaran, Chenesht, and Dehshib)]. *Journal of Socio-Cultural Studies of Khorasan*, 13(3), 63-88. <https://doi.org/10.22034/fakh.2019.188453.1335> [In Persian]
- Spradley, P. J. (1980). *Participant observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Talebi, M. A., Yoosefi, J., & Barati, M. (2019). Barrasī-ye Asarāt-e Ta'āmolāt-e Beyn-e Farhangī-ye Sākenān va Gardeshgarān; Mored-e Motāle'eh: Rūstā-ye Chenesht dar Khorāsān-e Ražavī [Investigating the effects of intercultural interactions between residents and tourists; A case study of Chenesht village in

- South Khorasan]. *Journal of Socio-Cultural Studies of Khorasan*, 14(1), 49-74. <https://doi.org/10.22034/fakh.2020.199618.1356> [In Persian]
- Talebian, M. H., Pourali, M., & Haddadi, S. (2021). *Mīrās-e Farhangī-ye Nāmal-mūs-e Īrān* [Intangible cultural heritage of Iran]. Tehran: Research Institute of Cultural Heritage and Tourism. [In Persian]
- Yaghoubi, H. (2014). Honarhā-ye Dastī-ye Zanān; Pūšāk-e Zanān-e Sīstānī [Women's handicrafts; Sistani women's clothing]. *Culture of Iranian People*, 11(36), 165-184. [In Persian]
- Yasini, S. R. (2016). Pūšāk-e Sonnatī-ye Zanān dar Joghrafiyā-ye Farhangī-ye Īrān. Majalle-ye Motāle'āt-e Farhang-Ertebātāt [Traditional dress of women in Iranian cultural geography]. *Culture-Communication Studies*, 17(33), 53-78. <https://doi.org/10.22083/jccs.2016.15428> [In Persian]
- Zaka, Y. (1960). Jame-ye Pārsīyān Dar Dore-ye Haxāmanešīyān [Persian clothing in the Achaemenid period]. *Art and People Magazine*, 16, 9-17 [In Persian]
- Zhang, J. (2022). An exploration of the differences between Chinese and western costumes in the archaeological archaeology of clothing culture in different periods of agriculture. *Journal of Environmental and Public Health*, 2022(1), 2491990. <https://doi.org/https://doi.org/10.1155/2022/2491990>.
- Ziapour, J. (1964). *Pūšāk-e Īrānīyān Az Kohantarīn Zamān Tā Pāyān Šāhanšāhī-ye Sāsānīyān* [Iranian clothing from the earliest times to the end of the Sasanian Empire]. Tehran: Honarhaye Ziba. [In Persian]

مقاله‌ی علمی - پژوهشی

میراث پوشاک در جنوب خراسان (مطالعه‌ای مردم‌نگارانه در روستای چنشت)

موسی‌الرضا غربی^۱ سید احمد برآبادی^۲ بهروز روستاخیز^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۳۰

مشاهده‌ی مقاله‌ی منتشر شده: دوره‌ی ۱۹، شماره‌ی ۲

http://www.farhangekhorasan.ir/article_219319.html

چکیده

پوشاک و نوع پوشش همواره از عناصر مهم زیست فرهنگی، اجتماعی و حتی سیاسی مردم ایران بوده است؛ از همین روی، ما با میراث عظیم و گران‌بهایی از انواع پوشاک و سبک‌های پوشش در نواحی فرهنگی ایران روبه‌رو هستیم که از دلالت‌های معنایی متنوعی نیز برخوردار هستند. امروزه، به دنبال تغییرات گسترده‌ای که جامعه‌ی ایرانی از سر گذرانده، چهره‌ی بسیاری از اجتماعات محلی نیز دگرگون شده و در واقع، بخش مهمی از این گنجینه به دست فراموشی سپرده شده است. با این حال، هنوز نقاطی در کشور وجود دارند که در آن بخشی از تجربه‌ی تاریخی ایرانیان در حوزه‌ی پوشاک استمرار دارد. مطالعه‌ی این مناطق از حیث شناسایی و تحلیل بخشی از میراث پوشاک ایرانیان حائز اهمیت است. در این چارچوب، پژوهش حاضر ملهم از

۱. استادیار مردم‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه حکیم سبزواری، تهران، ایران. نویسنده مسئول
mr.gharbi@hsu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0002-6132-2746>

۲. پژوهشگر مردم‌شناسی اداره‌کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان جنوبی، بیرجند، ایران
a.barabad@gmail.com

۳. استادیار مردم‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده‌ی علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
b.roustakhiz@atu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0003-1469-8844>

COPYRIGHTS

2023 by the authors. Published by the General Office of Islamic Culture and Direction southern Khorasan. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

چشم‌انداز نظری بوم‌شناسی فرهنگی و نوعی رویکرد محیطی، وجوه اثرپذیر و اثرگذار پوشاک را در روستای چنشت مدنظر قرار داده است. این مهم از خلال کاربرست روش‌شناسی کیفی و استفاده از روش‌های مطالعه‌ی اسنادی و میدانی صورت پذیرفته است. مشاهده و مصاحبه در بخش میدانی کار مهم‌ترین ابزار گردآوری داده‌ها بوده است. بر اساس رویکردی نظری پژوهش، آنچه به عنوان نتیجه از این مطالعه قابل ذکر است آنکه پوشاک چنشتی جلوه و بازتابی از شرایط زیست انسان چنشتی است؛ به عبارتی دیگر، این پوشاک در گفت‌وگو با این شرایط به وجود آمده است اما بعد از شکل‌گیری، بر شئون و ساحت‌های مختلف زندگی چنشتی‌ها از جمله ساحت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی اثر گذاشته است.

واژه‌های کلیدی: پوشاک محلی، مردم‌شناسی پوشاک، بوم‌شناسی فرهنگی، خراسان جنوبی، چنشت.

مقدمه

پوشاک سنتی به مثابه یکی از مظاهر اصلی هویتی هر قوم و ملتی به شمار می‌آید، از این‌رو، پوشاک را به مثابه آیین‌های که نشانگر زمینه‌ها و دلالت‌های مختلف تاریخی و فرهنگی کشورها و مناطق مختلف است، در نظر گرفته‌اند. از همین رو تفاوت‌های مناطق و ملل گوناگون در حوزه‌ی پوشاک محصول ته‌نشست‌های تاریخی و فرهنگی آن مناطق درک می‌شود (Zhang, 2022: 1). پوشاک سنتی علاوه بر اینکه الزامات اقتصادی، اقلیمی و اجتماعی هر جامعه را بازنمایی می‌کند، نشان‌دهنده‌ی جهان‌بینی و ارزش‌های فرهنگی آن جامعه نیز است. برای مثال، پوشاک سنتی چین جلوه‌گر قدرت و جایگاه است و از نوعی قانون و هنجار خاص که یک زیباشناسی تائویستی است، پیروی می‌کند (Ibid: 11). ظرفیت پوشاک در گنجاندن معانی، دلالت‌ها و پیام‌های مختلف در خود و انتقال آن، به حدی بوده است که برخی از پژوهشگران از آن به مثابه نوعی زبان یاد کرده‌اند (Ingham & Lindisfarne-Tapper, 1997). گروه قابل توجهی از پژوهشگران و عالمان اجتماعی از خلال مذاقه بر لباس و پوشاک جوامع دست به شرح و تفسیر آن زده‌اند که

از جمله می‌توان به جاستین کردول^۱، رونالد شوارز^۲، جین لانگدون^۳، مارگارت تامپسون میلر^۴، مارلین همرسلی هولبرگ^۵ اشاره کرد (Cordwell & Schwarz, 1979).

در طول تاریخ، لباس و پوشاک در حیات فرهنگی و اجتماعی ایرانیان نقش برجسته‌ای ایفا کرده است. به گونه‌ای که بعد از زبان، مهم‌ترین مؤلفه‌ی تمایزبخش میان اقوام و گروه‌های اجتماعی در بستر جامعه‌ی ایرانی به عنوان جامعه‌ی چندقومی و چندفرهنگی بوده است. تجربه‌ی تاریخی و فرهنگی ایرانیان مشحون منبعی غنی و گنجینه‌ای عظیم در حوزه‌ی پوشاک و لباس است. این گنجینه را می‌توان به مثابه بستری کلیدی برای شناخت ویژگی‌های فرهنگ ایرانی و منبعی مهم برای غنابخشی به برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های فرهنگی در نظر گرفت. با این حال بخش مهمی از این منبع در چهارچوب تحولات مدرن شدن جامعه‌ی ایرانی به حاشیه و در بسیاری از موارد به محاق فراموشی فرو رفته است.

کمرنگ شدن و در حاشیه قرار گرفتن گنجینه‌ی پوشاک ایرانیان، امروز با عنایت به جریانات روزافزون جهانی شدن و یکسان‌سازی‌های حاصل از آن و لزوم توجه بیشتر به عناصر فرهنگ محلی و بومی در مسیر توسعه‌ی فرهنگی کشور و پاسخگویی به پوشش‌های هویتی جامعه، بیش از پیش خسران‌آمیز به نظر می‌رسد. با وجود آنکه بخش اعظم میراث پوشاک ایرانیان در بستر مدرن شدن جامعه‌ی ایرانی از میان رفته است، هنوز می‌توان به ردیابی و شناسایی و حتی در موارد بازسازی فرهنگ مناطق مختلف کشور در ارتباط با پوشاک سنتی امیدوار بود (روستاخیز، کاظمی و آذرشب، ۱۴۰۱). در این چارچوب و نظر به اهمیت مطالعه و بررسی میراث پوشاک ایرانیان، مطالعاتی در این زمینه صورت گرفته است که به طور کلی در سه دسته‌ی مطالعات توصیفی، تاریخی و تحلیلی قابل دسته‌بندی هستند. با این حال مطالعات تحلیلی سهم کمتری از ادبیات مربوطه را به خود اختصاص داده است؛ لذا خلاء مطالعات تحلیلی پوشاک ایرانیان در ادبیات این حوزه وجود دارد. با عنایت به این مسئله، پژوهش حاضر بنا دارد با رویکردی تحلیلی

-
1. Justine Cordwell
 2. Ronald Schwarz
 3. Jean Langdon
 4. Margaret Thompson Miller
 5. Marilyn Hammersley Houlberg

و نظری به بررسی بخشی از میراث پوشاک جنوب خراسان در روستای چنشت بپردازد. روستای چنشت از توابع شهرستان سربیشه از جمله نقاطی در جنوب خراسان است که در آن پوشاک سنتی، به‌ویژه در میان زنان، استمرار دارد. در این راستا، مقاله‌ی حاضر با بررسی فرهنگ پوشاک در روستای چنشت، ملهم از رویکرد بوم‌شناسی فرهنگی، به‌دنبال واکاوی و شناسایی بخشی از میراث پوشاک سنتی جنوب خراسان، جهت دسترسی به منبعی برای بهره‌گیری‌های شناختی و هویتی از آن است. براساس رویکرد نظری پژوهش، پرسش اصلی این مقاله ناظر به فهم وجوه اثرپذیر و اثرگذار فرهنگ پوشاک در جامعه و فرهنگ چنشت است.

پیشینه‌ی پژوهش

پژوهش‌های صورت گرفته در ارتباط با پوشاک محلی و سنتی مردم ایران را می‌توان به طور کلی در سه دسته‌ی "پژوهش‌های توصیفی"، "پژوهش‌های تاریخی"، و "پژوهش‌های تحلیلی" دسته‌بندی کرد. در دسته‌ی نخست که بخش مهمی از ادبیات پژوهشی پوشاک مردم ایران در آن می‌گنجد، پژوهشگران عمدتاً دل‌مشغول شناسایی، گردآوری، ثبت و ضبط پوشاک بومی مناطق مختلف کشور هستند. در این زمینه می‌توان به پژوهش شوارتز بیری^۱ (۲۰۱۲) با عنوان «پوشاک کردهای یهودی»؛ بک^۲ (۲۰۱۲) تحت عنوان «پوشاک عشایر قشقایی»؛ امید (۱۳۸۲) ذیل عنوان دیده و دل و دست: پژوهشی در پوشاک و هنرهای سنتی خراسان؛ جامعی (۱۳۵۱) با عنوان «پوشاک مردم دهرم»؛ حسنی و همکاران (۱۳۹۴) تحت عنوان مردم‌نگاری پوشاک سنتی/استان سمنان؛ شهشهانی (۱۳۷۴) با عنوان «تاریخچه پوشش سر در ایران»؛ عمرانی‌نسب (۱۳۸۶) ذیل عنوان «پوشاک مردم سیستان و بلوچستان»؛ قاسمی (۱۳۷۹) تحت عنوان «پوشاک مردم استان اصفهان»؛ یعقوبی (۱۳۹۳) با عنوان «هنرهای دستی زنان، پوشاک زنان سیستانی» اشاره نمود.

در دسته‌ی دوم، پژوهش‌ها معطوف به نشان دادن وضعیت پوشاک در دوره‌های مختلف تاریخی و تحولات آن است. در این زمینه می‌توان به پژوهش ذکا (۱۳۴۲) تحت عنوان «جامه پاریسان

1. Shwartz-Beeri

2. Beck

در دوره هخامنشیان؛ ضیاءپور (۱۳۴۳) با عنوان پوشاک ایرانیان از کهن‌ترین زمان تا پایان شاهنشاهی ساسانیان؛ گلدمن (۱۳۷۸) تحت عنوان «پوشاک زنان در دوره ساسانی»؛ مشیرپور (۱۳۴۶) ذیل عنوان تاریخ تحول لباس در ایران از آغاز تا اسلام؛ مونس سرخه (۱۳۹۶) با عنوان پوشاک ایرانیان در عصر قاجار (چگونگی و چرایی)؛ و هوستن (۱۳۸۱) تحت عنوان «پوشاک ساسانی» اشاره کرد.

دسته‌ی سوم از پژوهش‌ها که در اینجا ذیل عنوان «پژوهش‌های تحلیلی» مقوله‌بندی شده است، تلاش دارد موضوع پوشاک را با توجه به برخی مفاهیم مردم‌شناختی، اجتماعی و سیاسی مانند هویت ملی تحلیل نمایند. از جمله‌ی این پژوهش‌ها می‌توان به پژوهش پروانه و حقیقی (۱۳۹۸) تحت عنوان «بررسی پوشاک بانوان ایلامی و تحلیل مردم‌شناختی آن»؛ پژوهش کاظمی و رشیدوش (۱۳۹۸) با عنوان «تحلیل مردم‌شناختی پوشاک در استان ایلام (مطالعه موردی: تیره مرشدوند از ایل خزل)»؛ و پژوهش متین (۱۳۸۳ب) ذیل عنوان «پوشاک و هویت قومی و ملی» اشاره کرد. با توجه به هدف مقاله‌ی حاضر که شناسایی و تحلیل بخشی از میراث حوزه‌ی لباس و پوشاک جنوب خراسان در روستای چنشت با رویکرد بوم‌شناسی فرهنگی است، می‌توان آن را در دسته‌ی سوم از ادبیات پژوهشی پوشاک مردم ایران قرار داد. بخشی از این گروه از مطالعات مانند مطالعه‌ی پروانه و حقیقی (۱۳۹۸) و مطالعه‌ی کاظمی و رشیدوش (۱۳۹۸) تلاش کرده‌اند از خلال چند رویکرد نظری به بررسی پوشاک مردم ایران بپردازند که این موضوع عملاً قدرت تحلیلی این گروه از آثار را تضعیف کرده است. گروه دیگر از مطالعات تحلیلی پوشاک ایرانیان نیز فاقد پشتوانه‌ی تجربی بوده و عمدتاً نظری است. مقاله‌ی حاضر، چنانکه اشاره شد، بنا دارد با رویکردی مردم‌نگارانه و ملهم از چهارچوب نظری بوم‌شناسی فرهنگی به مطالعه‌ی تحلیلی بخشی از میراث پوشاک در جنوب خراسان بپردازد.

مبانی نظری

در بررسی پوشاک سنتی و محلی مردم ایران یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های مدنظر پژوهشگران که در برخی موارد بدیهی انگاشته شده، مؤلفه‌های محیطی بوده است (متین، ۱۳۸۳الف: ۱۰۹). در این چارچوب به نقش عوامل محیطی مانند شرایط توپوگرافیک، شرایط اقلیمی و غیره در

شکل‌دهی به ظاهر و جنس پوشاک توجه شده است. به رغم اذعان و توجه پژوهشگران به موضوع اخیر، کمتر پژوهشی به صورت نظام‌مند این رویکرد را مورد بررسی و مذاقه قرار داده است. در چنین خلأی، پژوهش انسان‌شناختی حاضر، دل‌مشغول توصیف و فهم بخشی از میراث پوشاک در جنوب خراسان است. در چارچوب تحلیل محیطی از فرهنگ، مهم‌ترین میراث نظری انسان‌شناسی خود را در آثار و نظریه‌ی بوم‌شناسی فرهنگی "ژولین استیوارد"^۱ نمایان می‌سازد. بوم‌شناسی فرهنگی بر مبنای تعاملات و مناسبات میان فرهنگ انسان و محیط سامان می‌یابد (Gunn, 1980: 19). استیوارد در نظریه‌ی بوم‌شناسی فرهنگی بیان می‌کند که «محیط‌های مشابه و یکسان، جوامع و فرهنگ‌هایی یکسان یا شبیه به هم را به وجود می‌آورند» (فکوهی، ۱۳۸۶: ۲۱۸). به این ترتیب، استیوارد تلاش کرد به صورت کاملاً روشمند و نظام‌مند و با اتکا به پژوهش‌ها و مردم‌نگاری‌های میدانی، به‌خصوص در میان بومیان آمریکای جنوبی و اقوام شوشونی‌ها و پایوت‌ها در فلات پهنه، مهر تأییدی بر برداشت خود زند (همانجا). در حقیقت استیوارد معتقد بود زیستگاه‌های محیطی به مثابه متغیرهای مستقلی هستند که بر شکل‌گیری نظام‌های اجتماعی مشترک و ایجاد خصیصه‌های فرهنگی یکسان و تعیین شیوه‌ی زندگی یک گروه، جامعه یا منطقه مؤثر می‌باشند (بارت، ۱۳۸۷: ۱۱۶). در واقع استیوارد تکنولوژی، فرهنگ، زیستگاه‌های محیطی و محیط زندگی (جمعیت‌های همسایه، آب و هوا، زمین و منابع طبیعی) و معیشت افراد را به مثابه متغیرهای مستقلی می‌داند که در شکل‌گیری نظام‌های اجتماعی مشترک و ایجاد خصیصه‌های فرهنگی و تعیین شیوه‌ی زندگی یک گروه یا منطقه اثرگذار هستند. نظریه‌ی او مبنی بر آن بود که هرچه سطح تکنولوژی در جامعه کمتر رشد یابد، تأثیر محیط بیشتر است اما با رشد تکنولوژی، آن جامعه از جبر محیط دورتر می‌شود (بارت، ۱۳۸۷: ۱۱۶؛ بیتس و پلاگ، ۱۳۸۵: ۸۲)؛ البته این موضوع بدین معنی نیست که تکنولوژی در همه‌ی محیط‌ها بازدهی یکسانی دارد بلکه بسته به الگوهای کار، مدیریت اقتصادی، سازمان اجتماعی در محیط‌های متفاوت تغییر می‌کند (بیتس و پلاگ، ۱۳۸۵: ۸۲). مطالعات استیوارد، بر اندیشه‌های روی راپاپورت^۲ و آندرو وایدا^۳ تأثیر گذاشت. با این تفاوت که راپاپورت واحد تحلیل را از فرهنگ

1. Julien steward
2. Roy Rappaport
3. Andrew Vayda

به جمعیت اکولوژیک تغییر داد. منظور وی از جمعیت اکولوژیک، مجموعه‌ای از موجودات زنده است که ابزارهای متفاوتی در اختیار دارند و با کمک آن ارتباط مادی را با اکوسیستمی که در آن زندگی می‌کنند، حفظ می‌نمایند اما همچنان فرهنگ مورد استفاده ابزار اصلی تطابق با محیط است. انسان‌شناسان محیط‌شناس و ماتریالیست‌های فرهنگی به کارکرد تطابق پدیده‌های فرهنگی مثل مذهب توجه نمودند (Kottak, 1999: 23). بنابراین، راپاپورت بر تأثیر الزام‌های مادی (شامل منابع غذایی موجود، آب و هوا، حیوانات شکارگر، بیماری و ...) بر تطبیق فرهنگی تأکید می‌ورزد. همچنین افکار، ارزش‌ها و باورهای مذهبی را وسایل یا فرآورده‌های تطبیق با شرایط محیطی (یا همان الزام‌های مادی) می‌داند. برای مثال در، اسلام و یهودیت مصرف گوشت خوک حرام اعلام شده است زیرا که پرورش خوک در سرزمین خشک خاورمیانه کارایی نداشته است. از نگاه کنراد کتاک^۱، واحدهای تحلیل انسان‌شناسی محیط‌زیست در دهه‌ی ۱۹۶۰م جمعیت‌های اکولوژی و اکوسیستم بودند و این واحدهای تحلیل حداقل برای اهداف تحلیلی به عنوان واحدهای مجزا است (Ibid).

در چارچوب چنین رویکردی، شباهت‌های احتمالی در حوزه‌ی پوشاک دو منطقه یا دو گروه در حداقل ملاحظه‌ای بر مبنای شرایط و عوامل محیطی قابل تحلیل و ارزیابی است. در اصل فرهنگ پوشاک در گفت‌وگو میان دسترسی‌های محیطی و فرهنگی انسان شکل می‌یابد. پژوهش حاضر در تلاش برای بررسی و فهم بخشی از فرهنگ روستای چنشت با مسامحه‌ی بسیار به حوزه‌ی پوشاک و لباس، به مثابه جزئی از هسته‌ی فرهنگ چنشت، نظر کرده است. "هسته‌ی فرهنگ" مفهومی است که در نظریه‌ی بوم‌شناسی فرهنگی ساخته و پرداخته شده است. از دیدگاه این نظریه، بخش‌هایی از فرهنگ برای ارتباط با محیط مستعدترند و بخش‌هایی نیز ظرفیت کمتری دارند. در این راستا بخش‌هایی از فرهنگ که ارتباط قوی‌تری با محیط دارند، تحت عنوان "هسته‌ی فرهنگ" از آن تعبیر می‌شود (فکوهی، ۱۳۸۶: ۲۱۸).

چنانکه پیش از این نیز مورد اشاره قرار گرفت، پرسش اصلی مقاله حاضر منبعث از رویکرد نظری سه مرحله‌ای استیوارد سامان یافته است. در این چارچوب، هدف اصلی مقاله پیش‌رو ارائه‌ی پاسخی برای این پرسش است که وجوه اثرگذار بر شکل‌گیری پوشاک در جامعه‌ی چنشتی کدام است و پوشاک چنشتی چگونه ساحت‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی زندگی انسان چنشتی را تحت تأثیر قرار داده است. بخش تحلیلی یافته‌های مقاله حاضر نیز بر مبنای چنین منطقی سامان یافته است.

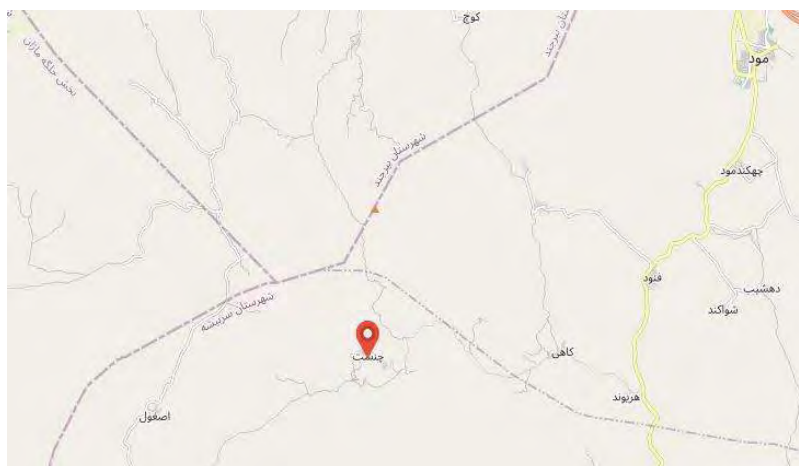
روش‌شناسی و میدان پژوهش

پژوهش حاضر در طراحی و اجرا از رویکردی کیفی بهره می‌برد. در مطالعه و بررسی پوشاک زنان روستای چنشت، با عنایت به اهداف آن، به صورت هم‌زمان از روش اسنادی و میدانی استفاده شده است؛ بنابراین باید گفت با وجود آنکه داده‌های مردم‌نگارانه در پژوهش حاضر نقش مهمی دارند اما این پژوهش یک مطالعه‌ی میدانی صرف نبوده و برخی از داده‌ها با مراجعه به منابع مکتوب حاصل شده است. یکی از علل این موضوع نیز دشواری ارتباط گرفتن با جامعه‌ی مورد مطالعه به واسطه‌ی حساسیت‌های فرهنگی است. همین موضوع موجب شده است علی‌رغم آنکه مقاله حاضر به پوشاک زنان چنشت متمرکز است اما تصویر ایشان به جز یک مورد در کار پیش‌رو غایب باشد. مردم چنشت تمایل چندانی برای انعکاس زنانشان در منابع عمومی از خود نشان نمی‌دهند؛ از همین رو اکثر قریب به اتفاق تصاویر پوشاک در مقاله حاضر کودکان را به تصویر می‌کشد. با این حال پیگیری رویکرد مردم‌نگارانه در پژوهش حاضر دغدغه‌ی اصلی آن است. در این رویکرد پژوهشی، پژوهشگر به دنبال برقراری تعادل میان مجموعه داده‌های عینی و بینش‌های ذهن‌گرایانه‌ای است که از تعامل مستمر با میدان حاصل می‌شود (انگروزینو، ۱۳۹۶: ۱۴). در نتیجه‌ی چنین رویکردی تحقیقی با تجربه‌ی دست اول میدانی به همراه تحلیل نظری و تطبیقی سازمان اجتماعی و فرهنگ حاصل می‌شود (Hammersly & Atkinson, 2007: 1). عمده‌ی داده‌های مردم‌نگارانه و میدانی این پژوهش از طریق مصاحبه با اهالی و مشاهده در روستا در دو بازه‌ی زمانی در ۱۳۷۴ ش و ۱۴۰۱ ش گردآوری شد؛ لذا مشاهده و مصاحبه را می‌توان مهم‌ترین ابزارهای گردآوری داده‌ها در بخش میدانی پژوهش حاضر دانست. با توجه به اهداف و

شرایط پژوهش از نمونه‌گیری هدفمند جهت گردآوری داده‌ها استفاده شده است. در تحلیل داده‌ها ملهم از شیوه‌ی تحلیل مولفه‌ای اسپرادل‌ی عمل شد. در این چارچوب داده‌های پوشاک چنشت بر مبنای مولفه‌های اثرپذیری و اثرگذاری مورد تحلیل قرار گرفت (Spradley, 1980: 85-130). همچنین از بازبینی هم‌رده‌ها به‌عنوان تکنیکی بیرونی برای روایی پژوهش استفاده شده است. در این تکنیک، یک کنترل بیرونی از فرآیند پژوهش صورت می‌گیرد؛ افراد که با پژوهشگر صادق هستند، سؤالاتی را در مورد روش‌ها، معانی و تفاسیر طرح می‌کنند (Creswell, 2006: 208). در این پژوهش، به‌طور مشخص مقاله در اختیار سه نفر از هم‌رده‌های پژوهشگر قرار گرفت و بر مبنای نظرات ایشان تحلیل‌ها و نتایج پژوهش مورد جرح و تعدیل قرار گرفت. چنانکه اشاره شد، استفاده از روش اسنادی از خلال بررسی پژوهش‌های موجود در مورد فرهنگ و دانش فرهنگی روستای چنشت نیز از دیگر ابزارهای مهم این پژوهش در شناخت پوشاک و جامعه‌ی چنشتی بوده است. در نهایت، باید اشاره داشت رویکرد مسلط در نوشتار حاضر آن را در دسته‌ی مردنگاری واقع‌گرا^۱ قرار می‌دهد. در مردم‌نگاری واقع‌گرا عمدتاً رویکردی عینی در پژوهش به کار گرفته می‌شود (Ibid: 69). در این چارچوب، پژوهش حاضر در بررسی پوشاک زنان روستای چنشت تلاش کرده است تصویر و روایتی عینی و سوم شخص از موضوع ارائه نماید.

دهخدا (۱۳۴۹) چنشت را دهی از دهستان نهارجانان بخش حومه‌ی شهرستان بیرجند که در ۴۶ هزارگزی جنوب شرقی بیرجند واقع شده است، معرفی می‌کند. در تقسیمات سیاسی جدید، این روستا به عنوان روستایی از توابع شهرستان سربیشه استان خراسان جنوبی مطرح است. چنشت در فاصله‌ی شصت کیلومتری جنوب شرق شهرستان بیرجند، در بخش مرکزی دهستان نهارجان شهر مود در شهرستان سربیشه واقع شده است. جمعیت روستا در ۱۳۹۴ ش ۱۰۶۶ نفر در قالب ۲۹۹ خانوار گزارش شده است (طالبی، یوسفی و براتی، ۱۳۹۸: ۶۸). از ۱۰۶۶ نفر ساکن در این روستا ۱۲۰ نفرشان در سنین بالاتر از ۶۰ سال قرار دارند (همانجا). این موضوع می‌تواند حاکی از حضور جمعیت فعال در روستای باشد. در ارتباط با وجه تسمیه‌ی آن بیان شده است به علت وجود چهار رودخانه‌ی فصلی در این روستا به «چند شط» معروف بوده که این تعبیر در

گذر زمان به چنشت تغییر کرده است (خادم، ۱۳۹۴: ۱۳). روستای چنشت در میان ارتفاعات جنوب بیرجند محصور شده است. به نظر می‌رسد، همین موضوع در پایداری برخی عناصر زیست پیشامدرن در جامعه‌ی چنشتی مؤثر بوده است. علاوه بر شرایط جغرافیایی که روستا را از نظر کالبدی در موقعیت جدا افتاده از سایر مراکز جمعیتی منطقه قرار داده است، به نظر می‌رسد می‌توان نوعی از فاصله‌ی اجتماعی میان ایشان و سایر مردم شهرستان سربیشه را مشاهده کرد. درون گروهی بودن بخش اعظم ازدواج‌ها در روستا به نوعی معنی اخیر را نشان می‌دهد. در روستای چنشت بر دامنه‌ی کوه مجاور آن دو غار به نام‌های چنشت و چهل چاه قرار دارد. غار چنشت در شمال روستا قرار گرفته و حدود شصت متر طول دارد؛ عبور از بخش‌های مختلف آن به سختی امکان‌پذیر است؛ در این غار بازمانده‌ی اجساد، استخوان‌های درهم شکسته انسان، بقایای پارچه و ابزار دیده شده است؛ همچنین در ۱۴عق بازمانده‌ی اجساد سید حامد علوی و فرزندانش در این غار توسط سید محمد مشعشع کشف شده و به بیرون از غار انتقال یافته است؛ آرامگاهی نیز در دامنه‌ی کوه برای آنان ساخته شده است. سید حامد علوی و فرزندانش از مخالفان حکومت عباسی بوده‌اند که در جریان فرار از دست عوامل حکومتی در این غار پنهان شده و سرانجام کشته می‌شوند. در غار چهل چاه، که در نزدیکی غار چنشت قرار دارد، اجساد ۱۴ نفر مرد و زن و کودک شناسایی شده که از افرادی هستند که در این غار پناه گرفته‌اند و بر اثر مسدود کردن دهانه‌ی غار در داخل غار کشته شده‌اند. بافت مسکونی روستا از بافت‌های جالب توجه است که بر دامنه‌ی کوه شکل گرفته است؛ خانه‌های این بافت مسکونی، با درهایی به رنگ آبی و یا سبز، پنجره‌هایی به رنگ‌های شاد و پرده‌هایی غالباً با پارچه‌های گلدار و رنگی، توجه هر بیننده‌ای را جلب می‌کند. روستای چنشت اقلیمی معتدل و کوهستانی داشته و اقتصاد آن مبتنی بر کشاورزی است. مهم‌ترین محصول کشاورزی روستا زرشک، گردو، بادام و زعفران است. در دهه‌های اخیر گردآوری گیاهان دارویی توسط زنان به فعالیت‌های اقتصادی چنشت اضافه شده است.

نقشه‌ی ۱. موقعیت جغرافیایی، روستای چنشت

یافته‌های پژوهش

یوشاک محلی خراسان جنوبی

چنان‌که پیش از این نیز اشاره شد، پوشاک محلی از عناصر هویت‌بخش و متمایزکننده‌ی هر منطقه و هر فرهنگ است. شاید علت این موضوع در این باشد که پوشاک به نوعی جلوه‌گر و نشان‌دهنده‌ی ظرافت‌های مادی و معنوی هر قوم و منطقه‌ای است؛ به عبارتی دیگر، می‌توان با تأمل در لباس و پوشاک هر جامعه‌ای از شرایط مادی و معنوی که در آن قرار دارد، آگاه شد. در فرآیند تجربه‌ی تجدد جامعه‌ی ایرانی، در استان خراسان جنوبی نیز مانند بسیاری از نقاط دیگر کشور، پوشاک محلی و سنتی جای خود را به پوشاک مدرن و امروزی داده است. این جایگزینی موجب شده در سطح استان عموماً نوعی پوشاک همگون و یکدست مشاهده شود. این در حالی است که در گذشته پوشاک هر شهر و منطقه با شهر و نقطه‌ی دیگر تفاوت داشت و طراحی، تهیه و بافت آن در همان نقطه صورت می‌گرفت. چنانکه برخی از منابع نشان می‌دهند، پوشاک محلی و پیشامدرن خراسان جنوبی در نوع مردانه‌ی آن پیراهن و شلوار ساده‌ی نخی است. در این سنت پوشاک، شلوار بسیار گشاد و راسته دوخته می‌شود. رنگ غالب پیراهن‌های مردانه‌ی جنوب خراسان سفید است (برآبادی، ۱۳۹۱: ۵۱). پیراهن‌های مردانه از روی شانه تا بالای زانو را پوشش می‌دهد. در این پیراهن‌ها معمولاً در بالا و زیر گلو و پا در برخی موارد روی شانه‌ی راست یک

چاک سی سانتمتری دارد که با دکمه‌های نخ‌بسته می‌شود. متداول‌ترین سرپوش مردان جنوب خراسان نیز منديل و کلاه نمدی بوده است (همانجا). در بحث از پوشاک زنان نیز ابتدا باید به پیراهن آن‌ها توجه کرد. پیراهن زنان جنوب خراسان نیز شبیه پیراهن مردان آن خطه است؛ با این تفاوت که بلندتر بوده و از کمر به پایین شبیه به دامن است. معمولاً بر سر آستین و پایین دامن نوار طرح‌دار دست‌بافت دوخته می‌شود. در بحث سرپوش‌ها نیز چارقد در میان زنان جنوب خراسان عمومیت دارد. آنچه گذشت، مروری بر خطوط کلی پوشاک سنتی و محلی جنوب خراسان است. به رغم تلاش‌های ارزشمند برخی از پژوهشگران، شوربختانه بدون آنکه مستندنگاری دقیق و کاملی از میراث لباس و پوشاک جنوب خراسان صورت پذیرفته باشد، بخش اعظم آن به دست فراموشی سپرده شده است. با این حال هنوز در برخی معدود نقاط روستایی جنوب خراسان می‌توان حضور پوشاک محلی و سنتی را مشاهده کرد. توجه به این گروه از مناطق می‌تواند نقش مهمی را در گردآوری و مستندسازی بخشی از خرد و دانش مردم جنوب خراسان در حوزه‌ی لباس و پوشاک ایفا کند. روستای چنشت از توابع شهرستان سربیشه از مهم‌ترین این روستاها است. در این روستا علاوه بر اینکه فرهنگ سنتی حوزه‌ی لباس در حد قابل ملاحظه‌ای پایداری خود را حفظ کرده است و این موضوع برای پژوهش حاضر حائز اهمیت است، نوع خاصی از پوشاک و لباس قابل مشاهده است. به نظر می‌رسد، دست‌کم در خراسان جنوبی این نوع از پوشاک در حد قابل توجه‌ای منحصر به روستای مورد مطالعه باشد. این خاص‌بودگی جلوه‌ای از تنوع در فرهنگ پوشاک سنتی ایرانیان را برای مخاطب به نمایش می‌گذارد. بنابراین پایداری و خاص‌بودگی پوشاک محلی چنشت این روستا را در اولویت بررسی دانش سنتی پوشاک در خراسان قرار می‌دهد.

پوشاک محلی روستای چنشت

چنانکه اشاره شد، یکی از ویژگی‌های فرهنگی روستای چنشت پایداری عناصر فرهنگ پیشامدرن در زندگی امروز جامعه‌ی چنشتی است. پوشاک، مسکن، مراسم آیینی و غیره مهم‌ترین نمادهای پایداری عناصر مذکور در متن و بطن کالبد و کلیت جامعه‌ی چنشت است. به نظر می‌رسد این عناصر در یک منظومه‌ی فرهنگی و معنایی زیست‌جهان انسان چنشتی را سامان

می‌دهند. این شرایط در مواردی موقعیت منحصر به فردی را برای چشمت رقم زده است. به گونه‌ای که می‌توان چشمت را تنها روستا یا از معدود روستای شرق کشور دانست که هنوز پوشاک سنتی آن به طرز تعیین‌کننده‌ای در حیات آیینی و غیرآیینی آن استمرار و پایداری خود را حفظ کرده است. با این وجود، مقایسه‌ی داده‌های ما از چشمت دهه‌ی هفتاد با وضعیت و شرایط امروز آن حاکی از تغییرات فرهنگی در این حوزه است. مهم‌ترین جلوه‌ی تغییرات در پوشاک چشمتی‌ها در حوزه‌ی لباس مردان خود را نشان می‌دهد. تا دهه‌ی هفتاد رنگ‌های آبی، سرمه‌ای و سبز رنگ غالب پیراهن مردان بوده است. این رنگ‌بندی لباس مردان چشمتی با رنگ پوشاک زنان همخوانی و قرابت دارد. با این حال، امروز حتی در سبک پوشاک مردان کهن‌سال چشمتی نمی‌توان اثری از پوشاک سنتی و تأکید بر رنگ‌بندی خاص آن مشاهده کرد. بنابراین امروزه در حوزه‌ی پوشاک مردانه میان چشمت و سایر مناطق خراسان نمی‌توان تفاوتی مشاهده کرد.

تصویر ۱. تغییرات لباس مردان چشمت (منبع: آرشیو دهیار چشمت)

بدیهی است که پوشاک زنان چشمتی نیز از تغییرات - چه در حوزه‌ی مادی و ملموس و چه در حوزه‌ی غیرمادی و ناملموس - مبرا نبوده است. با این وجود، هنوز هم لباس و پوشاک یک زن چشمتی کاملاً از دیگران متمایز و متفاوت است. از جمله مهم‌ترین تغییرات در پوشش زنان در حوزه‌ی ملموس به کارگیری برخی مواد مانند پولک و منجوق و استفاده از پارچه‌های گلداز و

رنگارنگ است. در حوزه‌ی فرهنگ ناملموس نیز می‌توان به محدود و منحصر شدن برخی از اجزای پوشاک سنتی زنان مانند کلوته در موقعیت‌های آیینی اشاره کرد. در ادامه تلاش می‌شود ملهم از رویکرد سه مرحله‌ای بوم‌شناسی فرهنگی، برخی از عناصر پوشاک محلی روستای چنشت مورد بررسی و بحث قرار گیرد. در این راستا ابتدا گزارشی کوتاه از برخی عناصر اصلی پوشاک سنتی زنان چنشت ارائه شود. در گام بعدی تلاش می‌شود به صورت بسیار مختصر، برخی ویژگی‌ها و ظرفیت‌های محیطی روستای چنشت که می‌توان آن را در شکل‌گیری فرهنگ پوشاک مؤثر دانست، مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد. در نهایت دلالت‌ها و وجوه اثرگذار فرهنگ پوشاک در ساحت حیات اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی جامعه‌ی چنشتی مورد اشاره و بحث قرار می‌گیرد.

عناصر پوشاک چنشت

پوشاک سنتی و محلی مردم ایران را در دوره‌های تاریخی مختلف بر مبنای پوشش اندام‌های بدن می‌توان در قالب مقولاتی مانند سرپوش‌ها، روبنده‌ها یا نقاب‌ها، تن‌پوش‌ها، دست‌پوش‌ها، کمرپیچ‌ها و پاپوش‌ها دسته‌بندی کرد (کریمی و باصری، ۱۳۹۸: ۲۶۲). برآبادی و مکرمی‌فر (۱۳۷۴) در مردم‌نگاری بیرجند در پرداخت به پوشاک محلی آن منطقه موضوع را در ساختاری سه عنصری شامل تن‌پوش‌ها، سرپوش‌ها و پاپوش‌ها مورد بحث قرار داده‌اند. پوشاکی را که به طور مشخص به منظور پوشاندن سر و موی روی کاکل به کار می‌رود، می‌توان در دسته‌ی سرپوش‌ها قرار داد. پوشاکی نیز که جهت پوشاندن نیم‌تنه بالا به کار می‌رود تن‌پوش و آن گروه از پوشاک که به منظور پوشاندن نیم تنه پایین کاربرد دارد، پاپوش می‌نامند (باصری، احمدی و آقائی، ۱۴۰۰: ۲۳). با توجه به آنکه در چنشت، پوشاک سنتی بیشتر حول سرپوش‌ها و تن‌پوش‌ها پایداری خود را حفظ کرده و به تبع داده‌های بیشتر در این باب موجود است، پژوهش حاضر نیز در بررسی فرهنگ پوشاک زنان چنشت بر دو عنصر تن‌پوش و سرپوش متمرکز است.

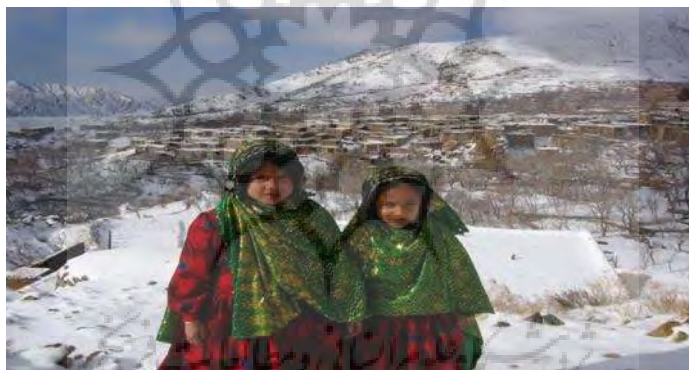
الف) سرپوش

سرپوش‌ها یا جامه‌سرها (یاسینی، ۱۳۹۵: ۴۷) در پوشاک سنتی ایرانیان جایگاه ویژه‌ای دارد. این جایگاه به حدی است که آن را جزئی جداناپذیر از جامه‌های ایرانی دانسته‌اند. این سرجامه‌ها با تنوع بسیار طراحی شده و در قطعات متعدد در کنار هم یا روی یکدیگر مورد استفاده قرار می‌گیرد (همانجا). برآبادی و مکرمی‌فر (۱۳۷۴) در بحث از پوشاکی که در قالب عنصر سرپوش قابل طرح است به تنوع قابل توجه‌ای اشاره می‌کنند. کلاه نمذ، شب کلاه، مندیل، کلاه دوره دار، کلاه پهلوی یا شاهپوری، کلاه کش، کلاه ترمه، عرقچین، گردن پیچ یا لنگوته^۱ تنوع مذکور را در حوزه‌ی پوشاک مردانه‌ی شهرستان بیرجند نشان می‌دهد. در حوزه‌ی پوشاک زنانه نیز به چهارقد، دستمال، روبند، کُلوته^۲، عرقچین و کوسه^۳ اشاره شده است. با توجه به اینکه در روستای چنشت فقط پوشاک زنان وجه سنتی خود را حفظ کرده است، در پرداخت به موضوع سرپوش‌ها به سرپوش‌های زنان اشاره می‌شود. آنچه در اینجا به عنوان سرپوش زنان چنشتی قابل اشاره است عبارت‌اند از: چهارقد و کُلوته. در ادامه تلاش می‌شود به هریک از این موارد پرداخته شود. البته موارد دیگری نیز در این ارتباط در پوشاک زنان چنشت قابل طرح است که به علت اهمیت کمتر و عدم دسترسی کامل پژوهش حاضر به داده‌های آن از اشاره به آن صرف‌نظر می‌شود.

چهارقد: چهارقد که در بسیاری از نقاط خراسان به آن چارقَد یا چَرَقَت^۴ می‌گویند، یکی از مهم‌ترین اجزای پوشاک سنتی و محلی زنان خراسان است (امیدی، ۱۳۸۳؛ غربی، ۱۳۹۸). چهارقد مانند روسری‌های امروزی است؛ با این تفاوت که از آن بزرگ‌تر است و از جنس پنبه تهیه می‌شود. زنان خراسانی چارقَد را، که از پارچه‌ی نازک یا ضخیم چهارگوش تهیه می‌شود، به شکل مثلث درآورده و بر سر می‌انداختند. زنان مسن و میان‌سال یک گوشه‌ی آن را دور سرشان می‌پیچاندند و جوانان چارقَد را زیر گلو با سنجاق می‌بستند (برآبادی، ۱۳۹۱: ۶۹). چارقَد زنان خراسان عمدتاً به رنگ سفید و گاه‌ا سیاه با گل‌های ریز است (همانجا). با این حال، انواع دیگری از آن نیز وجود دارد که در موقعیت‌های آیینی زنان خراسانی از آن استقبال می‌کرده‌اند. زنان

1. Langote
2. Kolute
3. Kuse
4. čarqat

منطقه‌ی سبزوار در جشن‌ها از نوعی چارقد فاخر و گلداز که در آن منطقه تحت عنوان «چارقد بخارایی» شناخته می‌شود، استفاده می‌کنند (مقصودی و غربی، ۱۳۹۲: ۱۶۴). در روستای چنشت، این عنصر تحت عنوان «چارقد مله»^۱ شناخته می‌شود. چارقد زنان چنشت به شکل مستطیلی با عرض یک و نیم و طول دو متر است. چارقد مله در کنار کُلوته، که در ادامه شرح خواهد شد، اجزای اصلی پوشش زن چنشتی را شکل می‌دهند. چارقد و کُلوته با منطقی خاص کنار یک دیگر قرار می‌گیرند. چارقد زنان چنشتی باید زیر کُلوته و عقب‌تر از آن قرار گیرد. در این چارچوب بعد از آنکه موقعیت چارقد و کُلوته تنظیم شد، زنان چارقد را به دور سر خویش پیچیده و با سنجاق محکم می‌بندند. داده‌های ما در دهه‌ی ۷۰ شمسی حاکی از آن است که تا پیش از این دهه، بخش مهمی از چارقد‌های زنان به صورت بافت با استفاده از دستگاه فرت‌بافی در روستا تهیه می‌شده است. این در حالی است که امروز عموماً از پارچه‌های بازاری برای تهیه‌ی چارقد چنشتی استفاده می‌شود.

تصویر ۲. چارقد زنان روستای چنشت

(منبع: آرشیو اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان جنوبی)

هر چند از گذشته تا امروز رنگ‌های سبز، آبی و قرمز عمده‌ترین رنگ‌های چارقد‌های زنان چنشتی است اما در یکی دو دهه‌ی اخیر پارچه‌های براق با رنگ‌های مذکور مورد استقبال بانوان چنشتی قرار گرفته است. شامسونی روبات (۱۳۹۹) جنس و رنگ چارقد زنان چنشتی را تابع

رنگ و جنس پیراهن ایشان می‌داند. با این حال چنانکه در تصویر ۲ قابل مشاهده است، این هماهنگی لزوماً وجود ندارد. علی‌رغم آنکه چارقد از اجزای اصلی پوشاک زنان چنشتی است، در دهه‌های اخیر استفاده از آن در میان زنان به ویژه در میان زنان جوان و میان‌سال محدود به مراسم عروسی شده است. آنچه جایگزین این عنصر در پوشاک زنان چنشت شده است، انواع روسری‌ها است. با این حال زنان چنشت عموماً از روسری‌های رنگین، که پیوند آن را با پوشاک سنتی ایشان نشان می‌دهد، استقبال می‌کنند.

تصویر ۳. جایگزینی روسری با چارقد در ساحت‌های غیر آیینی (عکاس: سید احمد برآبادی، ۱۳۷۳)

کُلوته: کمپانی (۱۳۹۱: ۱۱۳) از کُلوته به عنوان کلاه بندداری که برای نوزادان و کودکان تهیه می‌شود، یاد می‌کند. با این حال به نظر می‌رسد کُلوته در میان چنشتی‌ها، علی‌رغم آنکه از کودکی بر سر زنان جای می‌گیرد، دلالت زیباشناختی ویژه‌ای داشته، به‌طوری که می‌توان آن را نوعی کلاه یا سرپوش زینتی در نظر گرفت. کلاه‌های زینتی در میان پوشاک سنتی اقوام ایرانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. گونه‌ای از این کلاه در میان زنان ترکمن تحت عنوان «قُبه» شناخته می‌شود. قبه زیور و کلاهی فلزی است که دختران قبل از ازدواج در جشن‌ها از آن استفاده می‌کنند. آن‌ها بعد از ازدواج کلاه و قُبه خود را برداشته و کلاه و قبه دیگری را جایگزین آن می‌کنند (محمدی، ۱۳۸۸: ۹۷). در میان کردهای ایلام نیز کلاه مشابهی وجود دارد که آن

کُلو می‌نامند. گردنبندهایی از طلا یا نقره به کلاه متصل می‌شود که زیر گلو آویزان است و سایر زیورآلات زن را تکمیل می‌کند (محمدی سیف و یارمحمدتوسکی، ۱۳۹۶: ۱۲۰-۱۲۱). لازم به ذکر است، استفاده از کلاه‌های تزئینی همراه با اشیای قیمتی محدود به پوشاک اقوام ایرانی نیست و این موضوع را در فرهنگ پوشاک سایر ملل نیز می‌توان مشاهده کرد. در پوشاک زنان روستای چنشت نیز نوعی کلاه تزئینی وجود دارد که چنشتی‌ها آن را "کُلوته" و "کلاه پول" می‌نامند. کُلوته را می‌توان از برجسته‌ترین عناصر پوشاک زنان چنشت در نظر گرفت. عنصری که به نظر می‌رسد دلالت مهمی در حیات اجتماعی و فرهنگی زن چنشتی دارد. با توجه به این موضوع، این عنصر نسبت به سایر عناصر پوشاک چنشت بیشتر مورد بررسی و واکاوی قرار می‌گیرد.

چنانکه گذشت کُلوته یکی از عناصر فرهنگ سنتی پوشاک در چنشت است که با مهارت ویژه‌ای توسط زنان چنشتی با بهره‌گیری از پارچه‌هایی عمدتاً از جنس مخمل ساده و طرح‌دار ساخته می‌شود. مهارت مذکور تحت عنوان «مهارت ساخت کلاه پولی (کُلوته) روستای چنشت» در ۱۳۹۹ به شماره‌ی ۲۲۲۹ در فهرست ملی میراث فرهنگی ناملموس ایران به ثبت رسیده است (طالبیان، پورعلی و حدادی، ۱۴۰۰: ۷۷). در توضیح بیشتر می‌توان گفت کُلوته کلاه‌ای پارچه‌ای است که با استفاده از ادواتی مانند سکه، یراق، پولک‌ها و کریستال‌های رنگی به بهترین وجه تزئین می‌شود. با وجود ادوات متنوعی که در تهیه‌ی کُلوته به کار می‌رود، مهم‌ترین جز سکه‌های نقره‌ی قدیمی است. این سکه‌ها در قسمت جلو کُلوته در سه ردیف قرار می‌گیرند. در ارتباط با پارچه‌های به کار رفته می‌توان از تنوعی از انواع پارچه‌های فاخر و کم‌ارزش در تهیه‌ی کلاه پولی سخن به میان آورد. از پارچه‌های دوریختنی و کم‌ارزش برای لایه‌های زیرین و آستری کلاه استفاده می‌شود. جنس پارچه‌ها نیز تنوع از پارچه‌های کرباسی، چیت، متقال، ابریشم و مخمل است. با این حال عمدتاً از پارچه‌های مخمل منجوق‌دوزی شده یا طرح‌دار آماده استفاده می‌شود. دوخت کُلوته بر عهده‌ی خیاط‌های روستا است. کلاه پول از پیشانی تا بالای گردن و روی گوش‌های زنان را پوشش می‌دهد. این کلاه به وسیله دو بندک از دو سو به زیر چانه‌ی فرد گره می‌خورد.

تصویر ۴. کُلوته یا کلاه پول (عکاس: سید احمد برآبادی، ۱۳۷۳ و ۱۴۰۱)

کلاه مورد بحث برای دختران یک‌ساله تا دوساله تهیه می‌شود. بعد از تهیه‌ی اولین کلاه پولی، اندازه و حجم تزیینات آن به فراخور رشد فرد توسعه و گسترش می‌یابد. در روز عروسی دختر، کلاه نهایی شده با تزیینات کافی توسط مادر عروس به عروس هدیه داده می‌شود. در این روز، عروس از خانواده‌ی خود زیورآلات بومی و محلی دیگری نیز دریافت می‌کند. این زیورآلات که

بخشی از تزیینات لباس عروسی چنشتی را شکل می‌دهد، شامل توف^۱، طوق^۲، پیش‌سری^۳، ریژه^۴ قلم فری^۵ و خوله و منات^۵ می‌شوند.

معمولاً تا سنین میان‌سالی زنان به افزایش حجم تزیینات و غنی‌سازی کلاه پول خود مقید هستند. تا چند دهه پیش از این، بعد از آنکه در یک‌سالگی تا سه‌سالگی کلاه بر سر دختران گذاشته می‌شد تا پایان عمر این کلاه با ایشان در تمامی عرصه‌های زندگی فردی و اجتماعی (هنگام کار، فراغت و آیین) به عنوان بخش مهمی از پوشش سر همراه ایشان بود. هر چند موضوع اخیر در ارتباط با زنان مسن امروز نیز تداوم دارد اما زنان جوان‌تر چنشتی عموماً در عرصه‌های حیات اجتماعی و به صورت مشخص جشن‌های عروسی به استفاده از این کلاه مبادرت می‌کنند. امروز آحاد زنان جامعه‌ی چنشتی بر استفاده از کلاه پول در جشن‌های مربوط به عروسی تأکید دارند. استفاده از انواع عنصر پوشاک سنتی چنشتی به‌ویژه کلاه پولی در بستری سنتی و آیینی جلوه‌ای رنگین، خاص و باشکوه به عروسی‌ها در چنشت بخشیده است. این موضوع به حدی بوده است که مراسم عروسی روستای چنشت به عنوان یکی از نخستین پرونده‌های ثبت عناصر میراث فرهنگی ناملموس استان خراسان جنوبی دهه‌ی ۸۰ شمسی در فهرست ملی میراث فرهنگی ناملموس به شماره‌ی ۴۹ به ثبت رسیده است (طالبیان، پورعلی و حدادی، ۱۴۰۰: ۵).

تصویر ۵. تداوم استفاده از کلوته از کودکی تا پیری (عکاس: سید احمد برآبادی، ۱۳۷۳).

1. tuf
2. towq
3. pišsari
4. riže qalam fer
5. xule-menāt

سکه‌های نقره در اندازه‌های مختلف شامل سکه‌های ریالی، سکه‌های چهار یک، سکه‌های نیم چارک، سکه‌های دو قرانی و سکه‌های پنج قرانی، آویزهای تزئینی از مهم‌ترین ادوات تزئین کلاه پولی است. آویزهای تزئینی عمدتاً شامل عناصری هستند که تحت عناوینی مانند بادام نقره، پَخل، دکمه نقره، مهر سوزوک (مهره سبز)، مهرهای کریستالی و پسک شناخته می‌شوند (انوری مقدم، ۱۴۰۰: ۱۸-۲۰). در این میان با توجه به رویکرد بوم‌شناسی فرهنگی نوشتار حاضر عناصری مانند بادام نقره و پَخل معناتر دار به نظر می‌رسند. بادام نقره اشاره به آویزهای تزئینی حدود دو سانتیمتری دارد که شکلی بادام مانند و حجمی دارد. این قطعات در قسمت زیر گوش کُلوته به کار می‌رود (همانجا). آنچه در اینجا مهم به نظر می‌رسد تأکید بر بادام به عنوان یکی از محصولات چنشت است. به نظر می‌رسد می‌توان شکل‌گیری یا دست‌کم پایداری و استقبال این عنصر را تحت‌تأثیر شرایط محیطی چنشت و بادام‌خیز بودن آن ارزیابی کرد. پَخل عنصر تزئینی دیگری است که به نوعی این معنا را بیان می‌کند. این عنصر که جنسش نقره می‌باشد، به علت شباهتش به پنجه‌ی بسته‌ی حیواناتی مانند گربه در گویش محلی تحت عنوان پَخل شناخته می‌شود. با توجه به زیست‌بوم نسبتاً غنی چنشت که چنشتی‌ها را به صورت پیوسته در مواجه و ارتباط با وحوشی از جنس مذکور قرار می‌دهد، به نظر می‌رسد می‌توان آنچه برای عنصر تزئینی بادام نقره بیان شده را برای عنصر پَخل نیز بیان کرد. به عبارتی دیگر، به نظر می‌رسد حضور این عنصر می‌تواند جلوه‌ای از ارتباط عمیق مردم چنشت با پیرامون و محیط‌زیست آن‌ها ارزیابی شود.

تصویر ۶. عنصر تزئینی بادام نقره و پَخل (منبع: انوری مقدم، ۱۴۰۰)

انوری مقدم تهیه و ساخت کُلوته را فرآیندی هفت مرحله‌ای در نظر گرفته و به توصیف آن پرداخته است. این هفت مرحله عبارت‌اند از: ۱) برش پارچه‌ها طبق الگوی کلاه؛ ۲) تا کردن لایه جلویی کلاه به داخل و دوختن آن با آستر سبز؛ ۳) دوخت پتوها و سکه‌ها؛ ۴) دوخت یراق‌ها؛ ۵) دوخت تزئینات الحاقی بر روی کلاه؛ ۶) دوخت پارچه سیاه نقش‌دار در جلوی کلاه؛ ۷) آماده‌سازی و دوخت آویزهای کنار گوش و زیر گوش (انوری مقدم، ۱۴۰۰: ۲۵-۲۱).

ب) تن پوش‌ها

چنانکه پیش از این نیز اشاره شد، تن پوش‌ها شامل پوشاکی هستند که جهت پوشاندن نیم‌تنه بالا به کار می‌رود (باصری، احمدی و آقائی، ۱۴۰۰: ۲۳). برآبادی و مکرمی‌فر (۱۳۷۴) در مردم‌نگاری بیرجند در بحث از پوشاک آن شهرستان به عنصری مانند جلیقه، پیراهن، نیم‌تنه، پالتو و شلوار گشود در قالب تن پوش مردان آن خطه اشاره دارند. نوشتار حاضر در بحث از تن پوش‌های زنان چنشت بر سه عنصر پیراهن، کیش و شلوار متمرکز است.

پیراهن: در پوشاک سنتی زنان خراسان جنوبی پیراهن از روی شانه تا زیر زانو را می‌پوشانده و جلو آن به اندازه‌ی سه دکمه باز است. در روستای چنشت زنان از آن با عنوان "پاچین" یاد می‌کنند. چنانکه مشاهدات ما نشان می‌دهد، از میان اجزای اصلی پوشاک سنتی زنان چنشت، پاچین از نظر پایداری در بهترین وضعیت قرار دارد. اگر چارقد، کیش، کُلوته، پاچین و شلوار به عنوان اجزای اصلی نظام پوشاک سنتی زنان چنشت در نظر گرفته شوند، این فقط پاچین و شلوار است که به رغم تغییرات به حیات خودی در عرصه‌های آیینی و غیرآیینی، حیات اجتماعی و فردی، حیات اندرونی و بیرونی ادامه داده است. این در حالی است که سایر اجزا عموماً در بستر جشن‌های عروسی مورد استفاده قرار می‌گیرند. لازم به یادآوری است که در میان زنان مسن روستا هنوز همه‌ی عناصر فوق‌الذکر، فارغ از بستر آیینی و غیرآیینی، به عنوان بخشی از بدن زنانه همراه ایشان است؛ با این حال این پایداری به معنای عدم تغییرات نیست.

رنگ‌های پاچین‌ها متنوع بوده و رنگ‌های قرمز، آبی و سبز پر تکرارتر به نظر می‌رسند. مقدار پارچه مورد نیاز برای دوخت آن چهار متر است. این مقدار برای دختر بچه‌ها به سه متر کاهش می‌یابد. پاچین برخلاف سایر پیراهن‌های رایج زنانه‌ی سنتی بدون دکمه است. پاچین‌ها از کمری

بسیار چین‌دار، گشاد و بدون دکمه شکل یافته است. پرچین بودن پاچین چنشتی از ویژگی‌هایی است که بر مبنای داده‌های ما از دهه‌ی ۷۰ تا امروز پایداری خود را حفظ کرده است. مهم‌ترین تغییر در پاچین زنان چنشت کاربرد و استقبال بیشتر از طرح‌های گلدار و براق و افزودن مواد تزئینی مانند پولک و نگین است؛ به عبارتی دیگر، الگوی دوخت عمدتاً بدون تغییر پایدار مانده و تغییرات عمدتاً در طرح و نقش‌ها رخ داده است.

تصویر ۷. پاچین (منبع: انوری مقدم، ۱۳۹۹)

کیش: نوعی چادر است. معمولاً چادرها در پوشاک محلی و سنتی خراسان جنوبی به رنگ‌های سفید و سیاه گلدار شبیه چادرهای امروزی است (برآبادی و مکرمی‌فر، ۱۳۷۴). طرح کیش در جنوب خراسان به صورت چهارخانه بوده و دو سر آن ریشه‌دار بافته می‌شود (برآبادی، ۱۳۹۱: ۷۰). کیش شکلی مستطیلی دارد و سر و بالا تنه را می‌پوشاند. بنابراین نسبت به چادرها کوتاه‌تر است. با این حال به نظر می‌رسد کارکرد چادر را برای زنان دارد. این عنصر در انواع مختلف نخ، پشمی و ابریشمی و رنگ‌های متنوع، به‌ویژه آبی و سبز، در فرهنگ پوشاک چنشت وجود دارد. ثروتمندان و متمولین در جشن‌ها معمولاً از کیش ابریشمی استفاده می‌کنند؛ در این موارد، این عنصر فرهنگی به عنوان پوششی تابستانی کاربرد دارد. در نهایت می‌توان گفت کیش از چادر

معمولی کوچک‌تر و کوتاه‌تر است و از پشت سر آویزان می‌شود. کیش در چنشت در بستر مراسم عروسی مورد استقبال زنان چنشتی قرار می‌گیرد. چنانکه گذشت معمولاً در چنشت زنان از کیش‌های با رنگ‌های شاد مانند قرمز، سبز و آبی استقبال می‌کنند. این موضوع هماهنگی عنصر پوشاک زنان چنشت را نشان می‌دهد. در سال‌های اخیر استفاده از کیش در میان زنان جوان چنشتی کاهش یافته و ایشان به استفاده از چادر تمایل بیشتری نشان داده‌اند. البته این چادر هم با مختصات پوشاک چنشتی که رنگین بودن و گلدار بودن یکی از مشخصه‌های آن است، همخوانی دارد. چادر مورد اشاره نیز مانند کیش از پشت سر آویزان می‌شود؛ با این تفاوت که اندازه‌ی طول آن بیشتر است و تا قسمت مچ می‌رسد. با این حال هنوز زنان مسن از همان کیش استفاده می‌کنند.

تصویر ۸. کیش (منبع: آرشیو دهیار چنشت)

شلوار: شلوار از عناصر اصلی پوشاک زنان چنشت است که از گذشته تا امروز به رغم برخی تغییرات پایداری خود را حفظ کرده است. شلوارها نیز از رنگ‌های گوناگونی برخوردارند. شلوار به رنگ‌های آبی، سرمه‌ای، سبز، سفید و سفید و آبی گلدار (گل‌های شکوفه‌ای) است. فرم کلی

آن گشاد و راحت طراحی شده است. در سال‌های اخیر پولک‌دوزی روی شلوار زنان چنشتی متداول شده است؛ این تغییر امروز به صورت مشخصی برجسته‌ی برای پوشاک زنان قابل طرح است. پاچه‌ی شلوار زنان چنشت مانند شلوار سنتی سایر نقاط جنوب خراسان معمولاً تنگ و نسبت به شلوار سنتی مردان گشادی آن کمتر است. در هر صورت پاچه معمولاً دو تخته پارچه به کار می‌رود و قسمت بالا گشاد است و در ناحیه‌ی میچ پا تنگ می‌شود. در برخی موارد پارچه و طرح آن در پیراهن و زنان چنشت یکسانی است. با این حال این یک اصل کلی در سازمان‌دهی به پوشاک زنان چنشت به نظر نمی‌رسد. در تصویر این هماهنگی و عدم هماهنگی را می‌توان مشاهده نمود.

تصویر ۹. نسبت شلوار و پیراهن در پوشاک زنان چنشت (منبع: آرشیو دهیار چنشت)

برهمکنش محیط و فرهنگ و شکل‌گیری پوشاک چنشت

چنانکه اشاره شد، روستای چنشت دارای فرهنگ و دانش خاص و منحصر به فردی در حوزه‌ی پوشاک محلی و سنتی است. بدیهی به نظر می‌رسد که عوامل و مؤلفه‌های متنوع و متعددی در شکل‌گیری فرهنگ مذکور دخیل بوده است. از جمله این مؤلفه‌ها و عوامل می‌توان به عوامل محیطی، اجتماعی، فرهنگی و نمادین اشاره کرد. برای مثال در حوزه‌ی مؤلفه‌های فرهنگی می‌توان به گروه‌ای از شباهت‌ها و تفاوت‌ها میان پوشاک چنشتی‌ها و گروه‌های قومی و دینی ایرانی و غیر ایرانی اشاره کرد. با این حال در مطالعه‌ی حاضر، با توجه رویکرد نظری پژوهش، بر

عوامل و مؤلفه‌های محیطی تمرکز شده است. بدیهی است باب تحلیل موضوع پوشاک از منظرهای فوق برای پژوهشگران آتی گشوده است. در اینجا با توجه به رویکردی محیطی غالب ابتدا به برخی ویژگی‌های محیطی چنشت که به نوعی آن را می‌توان در شکل‌گیری و استمرار استفاده از پوشاک محلی و سنتی مؤثر دانست، اشاره می‌شود.

طبیعت رنگارنگ و پوشاک ملون چنشت

آب و هوای روستای چنشت، معتدل کوهستانی است. این موضوع زمستان‌های سرد و تابستان‌های خنک را برای روستا رقم می‌زند (خادم، ۱۳۹۴: ۱۳). بنا به اظهار دهیار روستا، چنشت دارای هفتاد و سه قنات و چشمه‌ی ثبتي است. شرایط اقلیمی مورد اشاره در کنار منابع آبی نسبتاً زیاد و متنوع روستای چنشت موجب سرسبزی و تنوع گیاهی و جانوری در روستا و اطراف آن شده است. چنانکه طرح «گردشگری چنشت» (۱۳۸۲: ۱۱) نشان می‌دهد پوشش گیاهی منطقه بیشتر شامل درختان بنه‌ی وحشی و بوته‌های جنگلی است. برخی از این درختان دارای قدمت قابل توجهی هستند. به واسطه‌ی کوهستانی بودن منطقه و کمبود زمین‌های زراعی جهت کشت، شکل غالب کشاورزی باغداری است. این باغات عمدتاً به گشت گردو، بادام درختی و زرشک اختصاص یافته است. با این حال درختان زردآلو، هلو، گلابی، گیلان، آلو سبز، انگور، توت، آلو بخارا، انار در منطقه به وفور یافت می‌شود. البته نباید از وجود مزارع زعفران در روستا نیز غافل شد. اقلیم و طبیعت مطلوب چنشت به نوعی در نکاتی که در باب وجه تسمیه‌ی آن بیان کرده‌اند، نیز خود را نشان می‌دهد. برای مثال یکی از گمانه‌زنی‌ها در مورد واژه‌ی چنشت، چنانکه پیش از این نیز اشاره شد، متمرکز بر وجود منابع آبی آن است. در توضیح بیشتر این معنا، بیان می‌شود که روستا به علت داشتن چندین رودخانه که باغات روستا را سیراب می‌کرده است، در قدیم به «چند شط» معروف بوده است که با گذر زمان تبدیل به «چن شط» و «چن شت» و بالاخره به چنشت تبدیل شده است. روایت دیگری که در باب وجه تسمیه‌ی روستای چنشت وجود دارد نیز به نوعی به اقلیم و اتمسفر سرسبز روستا اشاره دارد. در این روایت چنشت بر وزن بهشت معرفی شده است. بنابر روایت اخیر در گذشته به واسطه‌ی خوش آب و هوا بودن، داشتن میوه‌های متنوع و متعدد و رودخانه‌های بسیار که زیردرختان سرسبز آن جاری بوده و

شباهت این منطقه به بهشت گروهی دامدار این منطقه را برای زندگی انتخاب می‌کنند و نام آن را بهشت می‌گذارند. نامگذاری‌ای که بعدها بر اثر گذر زمان به چنشت تغییر شکل می‌یابد. بنابر آنچه گذشت، می‌توان گفت روستای چنشت، مانند بسیاری از روستاهای باشرایط اقلیمی مشابه، از طبیعتی سرسبز و رنگارنگ برخوردار است. به نظر می‌رسد این رنگارنگی و چندرنگی طبیعت در فرهنگ مردم چنشت نقش‌آفرین بوده، بتوان جلوه‌های آن را ساحت‌های مختلف زندگی چنشتی‌ها مشاهده کرد. به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین و شاخص‌ترین حوزه‌هایی که موضوع اخیر را در فرهنگ چنشتی‌ها نشان می‌دهد، حوزه پوشاک باشد. به نظر می‌رسد رنگارنگی و تأکید بر نقش‌مایه‌های گیاهی و استفاده و استقبال از پارچه‌های گلدار و پایداری این مؤلفه‌ها در فرهنگ پوشاک چنشتی‌ها با توجه به ملاحظات محیطی و طبیعت هزار رنگ چنشت قابل تحلیل و فهم باشد. به عبارتی دیگر، مؤلفه‌ی اقلیمی و مؤلفه‌ی جغرافیایی، که در ادامه مورد اشاره قرار می‌گیرد، به مثابه عناصری از واقعیت محیطی چنشت در نظر گرفته شده است؛ واقعیتی که بنابر مرحله‌ی اول رویکرد نظری استیوارد در شکل‌گیری فرهنگ پوشاک در جامعه و فرهنگ چنشت مؤثر بوده است.

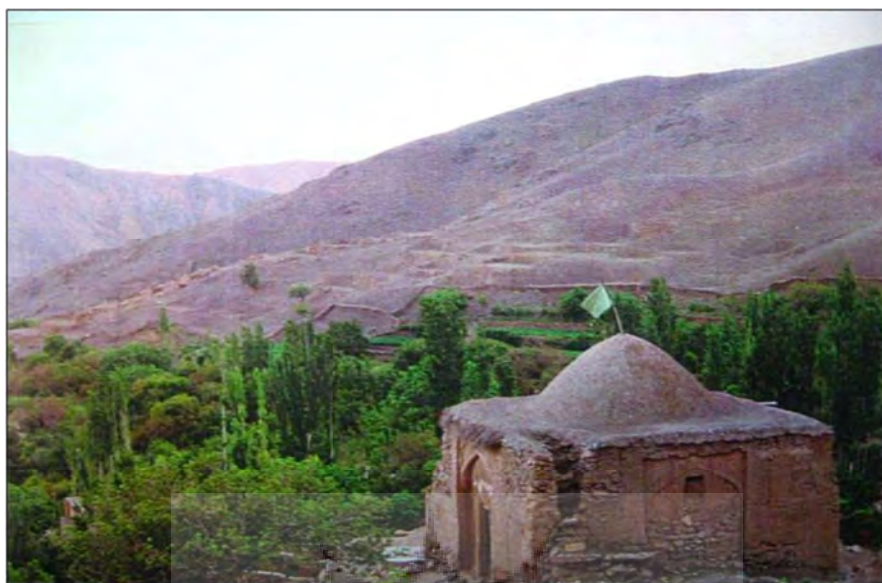
موقعیت جغرافیایی از جداافتادگی کالبدی تا جدایی افتادگی اجتماعی و فرهنگی

روستای چنشت از چهار سو در حصار کوهستان است. این روستا در بین کوه‌های باقران در شمال آن، کوه زردحصاری^۱ در جنوب غربی روستا، کوه تَرُسِ استات^۲ در جنوب و جنوب شرقی و کوه گدارخر^۳ در شرق آن واقع شده است. این روستا از چهار طرف منتهی به کوه است و بافت قدیم در طرف جنوب دره‌ی چنشت یا دره‌ی زوار^۴ واقع شده و بافت جدید در طرف شمال دره‌ی زوار واقع شده است. چنشت به دلیل کوهستانی بودن و قرار گرفتن در بین کوه‌ها در گذشته راه ماشین‌رو نداشته و راه‌های روستا مال‌رو بوده است. راه‌های ارتباطی قدیم این روستا عبارت‌اند از:

1. zardhesâri
2. torosestât
3. godâr_xar
4. zavar

راه مال‌رو چنشت به خراشاد، راه چنشت به مزار کاهی، مود و بیرجند، راه چنشت به چهکنده^۱، راه چنشت به گز^۲ و اصقول^۳، راه چنشت به حسن‌آباد. راه‌های قدیم به جز راه چنشت به مزار کاهی، مود و بیرجند که به صورت ماشین‌رو درآمده، بقیه‌ی راه‌ها همچنان مال‌رو باقی مانده است. بنابر توصیفی که ارائه شد، می‌توان گفت محصور شدن روستا در کوهستان و عدم دسترسی مطلوب به سایر مناطق جمعیتی منطقه به نوعی روستا و جامعه‌ی چنشت را در نوعی شرایط بن‌بست‌بودگی و ایزولگی قرار داده است؛ به عبارتی دیگر، با توجه به موقعیت و شرایط جغرافیایی و ارتباطی چنشت می‌توان از نوعی جداافتادگی از سایر سکونتگاه‌های منطقه در ارتباط با آن سخن به میان آورد. چنانکه شواهد میدانی نشان می‌دهد، موضوع اخیر در حد قابل ملاحظه‌ای حیات اجتماعی و فرهنگی چنشتی‌ها را تحت‌تأثیر خود قرار داده است. پایداری برخی از عناصر فرهنگی زیست اجتماعی پیشامدرن، نظام خویشاوندی سنتی، نظام آیینی خاص روستا و غیره مؤلفه‌هایی هستند که به نوعی حاکی از ارتباط حداقلی جامعه‌ی چنشتی با جهان اجتماعی پیرامون خود است. با وجود آنکه در دهه‌های اخیر ارتباطات با بیرون از جامعه‌ی چنشتی نسبت به گذشته افزایش قابل‌توجهی داشته است و به رغم طرح روستا به عنوان روستای هدف گردشگری در اوایل دهه‌ی ۸۰ شمسی هنوز جامعه‌ی چنشتی به مثابه جامعه‌ای متضمن مؤلفه‌های یک جامعه‌ی جدا از بافت‌های اجتماعی و فرهنگی پیرامون به نظر می‌رسد. بدون آنکه پژوهش حاضر به دام نوعی تقلیل‌گرایی گرفتار آید و اثرگذاری و تعیین‌کننده‌ای سایر عوامل و مؤلفه‌ها را نادیده بگیرد، به نظر می‌رسد بخش قابل‌توجهی از این موضوع حاصل جداافتادگی محیطی جامعه‌ی چنشتی طی نسل‌های متمادی زندگی در محیط و جغرافیای چنشت بوده است. به نظر می‌رسد همین موضوع نیز تا حد قابل توجهی بتواند تبیین‌گر تفاوت و منحصر‌فردبودگی ساختاری پوشاک در روستای چنشت باشد.

1. čahkand
2. gaz
3. esqul

تصویر ۱۰. موقعیت توپوگرافیک روستا (منبع: طرح «گردشگری روستای چنشت»، ۱۳۸۲)

چنانکه پیش از این نیز اشاره شد، پوشاک سنتی و محلی در چنشت در میان زنان تداوم یافته و به امروز رسیده است. لذا در پرداخت به پوشاک سنتی و محلی چنشت تمرکز اصلی بر روی پوشاک زنان است. به نظر می‌رسد یکی از علل عمده‌ی عدم پایداری پوشاک سنتی مردانه ارتباط بیشتر مردان با جهان اجتماعی و فرهنگی غیرچنشتی طی چند دهه‌ی اخیر باشد.

پوشاک و حیات اجتماعی - هویتی

چنانکه پیش از این اشاره شد، پوشاک سنتی چنشت در حد قابل ذکری، علی‌رغم تحولات اجتماعی و فرهنگی و به طور کلی تغییر روح زمانه، در جامعه‌ی چنشتی به مثابه عنصری مؤثر به حیات خویش ادامه می‌دهد. به نظر می‌رسد این موضوع ریشه در سرگذشت اجتماعی انسان چنشتی داشته باشد. چنانکه در معرفی چنشت نیز بیان شد، بنا به دلایل مختلف خواسته و ناخواسته، آگاهانه و ناآگاهانه جامعه‌ی چنشتی نوعی از فاصله‌گیری اجتماعی را در ارتباط با جهان اجتماعی غیرچنشتی تجربه کرده است. تجربه‌ای که در چند دهه‌ی اخیر تحت‌شعاع سرعت شگفت‌آور تغییرات قرار گرفته است. در چنین شرایطی بخشی قابل توجهی از چنشتی‌ها از روستا

به شهرهای اطراف مانند بیرجند، سربیشه و غیره مهاجرت کرده‌اند. استمرار پوشاک سنتی چنشتی در روستا، به مثابه یکی از عناصر مهم منابع فرهنگی جامعه، بستر مناسبی را برای احیای و باز تولید هویت چنشتی به‌ویژه برای چنشتی‌های مقیم شهرهای اطراف فراهم می‌کند. زابلکی و کانتر نیز در بحث از جامعه‌شناسی مصرف به الگوهای مصرفی منبعث از میراث قومی اشاره کرده، آن را مجرای برای پیگیری هویت فرهنگی در نظر می‌گیرند (فاضلی، ۱۳۹۸: ۷۲). این موضوع را با تأمل در مراسم مربوط به جشن عروسی در چنشت می‌توان مشاهده کرد. در جریان برگزاری این مراسم که در روستا رخ می‌دهد، همه‌ی زنان چنشتی (مقیم و غیرمقیم) لزوماً باید لباس سنتی چنشتی شامل چارقد، کُلوته، پاچین و شلوار و زیورآلات مربوط به آن را به تن داشته باشند^۱. به نظر می‌رسد این تأکید بر بستر آیینی جشن عروسی را می‌توان به مثابه فرصتی ارزشمند برای چنشتیان جهت طرح مجدد خود اجتماعی و احیای مرزهای هویت آن‌ها تلقی کرد. بنابراین به نظر می‌رسد بتوان از این گزاره دفاع کرد که پوشاک چنشتی به‌عنوان بخشی از فرهنگ چنشت، از گذشته تا امروز، در زمینه‌ی پایداری هویتی و اجتماعی جامعه‌ی چنشتی نقش‌آفرین بوده است.

پوشاک و حیات فرهنگی

به نظر می‌رسد پایداری پوشاک زنان چنشت اولین نکته‌ای است که در مسیر تحلیل آن قابل طرح است. زنان چنشتی از کودکی و در فرایند فرهنگ‌پذیری با پوشاک سنتی خود همراه و هم‌نوا می‌شوند. از حدود یک‌سالگی تا سه‌سالگی برای آنان کُلوته به عنوان یکی از مهم‌ترین عناصر پوشاکی تهیه و بر سر ایشان گذاشته می‌شود. اهمیت کُلوته نسبت به سایر عناصر حوزه‌ی پوشاک چنشت بیشتر است و تنها عنصری است که از ابتدا تا انتهای عمر فرد همراهش است؛ عنصری که در طول حیات زن همواره در حال آراسته شدن و غنی شدن از نظر تزیینات است؛ موضوعی که در شب عروسی زن چنشتی به نقطه‌ی اوج خود می‌رسد. بنابراین به نظر می‌رسد پوشاک چنشتی به طور عام و به طور مشخص کُلوته معنا و تصویر زن‌بودگی در جامعه‌ی چنشتی را

۱. نگارندگان تأکید بر استفاده از لباس سنتی در جریان برگزاری مراسم عروسی را در میان کردهای خراسان و به صورت مشخص در میان طایفه‌ی عاشق ساکن در روستای عادل‌آباد شهرستان خوشاب در استان خراسان رضوی مشاهده کرده‌اند.

بازنمایی می‌کند. تصویری که به نظر می‌رسد مبتنی بر آراستگی و زیبایی است. اقداماتی که در عروسی‌های چنشت مانند حنابندان مفصل، خال کوبی عروس، پوشاندن پنج دست لباس سنتی بر تن عروس و تزئین اسب قابل مشاهده است، را می‌توان در راستای مفهوم اخیر ارزیابی کرد. همراهی کُلوته از کودکی تا مرگ زن چنشتی حاکی از اهمیت فوق‌العاده‌ی این عنصر در نظام فرهنگی چنشت است. به نظر می‌رسد همراهی طولانی‌مدت و همیشگی کُلوته با زن چنشتی باعث شده است این سرپوش به بخشی از بدن فرد تبدیل شود. شاید به واسطه‌ی چنین جایگاهی است که برخی از زنان چنشتی بعد از مرگ کُلوته‌ی خویش را وقف امامزاده‌ی روستا می‌کنند. به نظر می‌رسد وجود کُلوته‌های وقف‌شده در امامزاده‌ی چنشت به‌عنوان بخشی از پوشاک زنان چنشت را می‌توان در مسیر ارزش نمادین و اثرگذاری آن در ساحت‌های فرهنگی، آیینی و مذهبی جامعه‌ی چنشتی تحلیل کرد.

پوشاک و حیات اقتصادی

موضوع پوشاک سنتی و پیوند آن با سویه‌های اقتصادی در جامعه‌ی چنشت را از چند منظر می‌توان مورد تحلیل قرار داد. به نظر می‌رسد برخی از این موضوعات ریشه‌ی عمیقی‌تری داشته باشند و برخی نیز حاصل تغییرات چند دهه‌ی اخیر است. از جمله دلالت‌هایی که به نظر می‌رسد ریشه‌ی عمیقی در فرهنگ و جامعه‌ی چنشت داشته باشد، طرح عنصر کُلوته یا کلاه پول به مثابه‌ی پشتوانه‌ای برای زنان است. چنانکه پیش از این نیز ذکر شده، پدر و مادر از زمانی که صاحب فرزند دختر می‌شوند، در تکاپوی تهیه‌ی کُلوته برای دختر خویش هستند. در نهایت، حاصل تکاپوی خانواده در مراسم عروسی دختر به مرحله‌ی اصلی و نهایی خود رسیده و کُلوته به شیئی ارزشمند و قیمتی مبدل می‌شود. چنانکه بررسی ما نشان می‌دهد، به‌ویژه در گذشته، موقعیت زنان بعد از ازدواج و رفتن به خانه‌ی شوهر موقعیت شکننده‌ای بوده و احتمال جدایی و متارکه میان زوج متصور بوده است؛ از همین رو، آن گروه از وسایل خانه که توسط زن در قالب جهیزیه تأمین شده است تا مدتی در خانه بدون استفاده باقی می‌ماند. معمولاً با بچه‌دار شدن زن و تثبیت جایگاه او وسایل تهیه‌شده به‌وسیله‌ی او نیز وارد زندگی خانواده می‌شود. با توجه به

جایگاه متزلزل زن در ساختار ازدواج چنشت به نظر می‌رسد تهیه‌ی شیئی ارزشمند و قیمتی از سوی خانواده‌ی پدری برای او به مثابه نوعی پشتوانه و تضمین عمل می‌کند.

یکی از تأثیرات متأخر پوشاک سنتی چنشت بر ساختار اقتصادی روستا نقش آن به‌عنوان نوعی جاذبه‌ی فرهنگی در راستای جذب گردشگر و توسعه‌ی گردشگری بوده است. پوشاک سنتی، در کنار ویژگی‌های دیگر طبیعی و فرهنگی، نقش مهمی در طرح روستای چنشت به‌عنوان روستای هدف گردشگری داشته است. لباس‌های رنگی، گلدار و شاد باعث شده است افراد غیربومی که از روستای چنشت دیدن کرده‌اند، از آن تحت عنوان "سرزمین رنگ‌ها" یاد کنند؛ این موضوع حتی در گروهی از آثار علمی تولیدشده در باب چنشت نیز بازتاب یافته است (شواکندی و کوهستانی، ۱۳۹۸: ۶۶). طرح و گسترش این موضوع می‌تواند وابستگی اقتصاد روستا از دو فعالیت اصلی روستایی کشاورزی و دامداری به سوی گردشگری سوق دهد. نمونه‌ای از این تأثیرگذاری را هال و جنکینز (1995: 52) از خلال مطالعه‌ی تطبیقی در دو روستای کوه‌های آلپ اتریش گزارش کرده‌اند. آن‌ها در گزارش خود بر تغییر ساختار اقتصادی ناشی از توسعه‌ی گردشگری تأکید کرده و نشان داده‌اند این تغییر خود ساحت اجتماعی را دستخوش تغییر کرده است. در ارتباط با چنشت نیز این موضوع قابل تصور به نظر می‌رسد. توسعه‌ی گردشگری و توسعه‌ی مبادلات اقتصادی چنشتی‌ها با جهان بیرون شرایط را برای ارتباطات اجتماعی پویاتر با دیگران برای جهان چنشتی فراهم می‌کند.

نتیجه

ایران کشوری است که در آن همواره تنوع چشم‌گیری از فرهنگ‌ها و زبان‌ها قابل مشاهده بوده است. حوزه‌ی لباس و پوشاک و تنوع فوق‌العاده‌ی آن در فرهنگ ایرانی جلوه‌گر تنوع فرهنگی موجود در این پهنه‌ی جغرافیایی است. با این حال، در فرآیند تجربه‌ی تجدد، جامعه‌ی ایرانی بخش مهمی از حافظه‌ی تاریخی و جمعی خود را در حوزه‌ی مذکور، بدون توجه به ظرفیت‌های آن، برای امروز و فردای جامعه شوربختانه به دست فراموشی سپرده است. این فراموشی موجب شد در بسیاری از نقاط کشور پوشاک مدرن جایگزین پوشاک سنتی و محلی شود؛ موضوعی که عموماً نوعی پوشاک همگون و یکدست را برای جامعه و فرهنگ ایرانی رقم زده است. این در حالی است که در گذشته پوشاک هر شهر و منطقه با شهر و نقطه‌ی دیگر تفاوت داشت و طراحی، تهیه و بافت آن در همان نقطه صورت می‌گرفت.

علی‌رغم تحولات جامعه‌ی ایرانی و تغییرات وسیع و پردامنه در سبک پوشش ایرانیان، هنوز در برخی مناطق کشور نقاطی وجود دارد که بخش مهمی از تجربه‌ی تاریخی آن مناطق در ارتباط با پوشاک در بستر اجتماعی و فرهنگی آن با حفظ دلالت‌ها در جامعه استمرار دارد. به نظر می‌رسد مطالعه و پژوهش بر پوشاک چنین مناطقی، ضمن آنکه بستری برای فهم اجتماعی و فرهنگی آن مناطق است، فرصتی را برای شناسایی، مستندسازی و احیا و بازآفرینی بخشی از دانش بومی ایرانیان در حوزه‌ی پوشاک فراهم می‌آورد. روستای چنشت در جنوب شرقی شهر بیرجند از جمله این مناطق در جنوب خراسان است. در این روستا پوشاک سنتی زنان با حفظ دلالت‌های اجتماعی و فرهنگی خود در جامعه پایدار است. پژوهش حاضر ضمن اذعان به این موضوع که در شکل‌گیری و پایداری هر عنصر فرهنگی از جمله پوشاک طیف متنوعی از عوامل دخیل هستند، با رویکردی محیط‌شناختی در مسیر معرفی و تحلیل پوشاک این بخش از خراسان تلاش نمود. هرچند تحلیل محیطی پوشاک سنتی ایرانیان مسبوق به سابقه است و بسیاری از پژوهشگران (بابایی و اکبری، ۱۳۹۳؛ پروانه و حقیقی، ۱۳۹۸؛ متین، ۱۳۸۳ الف) در کنار سایر مؤلفه‌ها به این موضوع نیز نظر داشته‌اند، اما این موضوع کمتر به صورت نظاممند و متمرکز مورد نظر اهل پژوهش بوده است. در این گروه از پژوهش‌ها عموماً به وجه ایجابی و نقش مؤلفه‌های محیطی در شکل‌دهی به پوشاک نظر شده، پژوهشگران کمتر خود را دل‌مشغول وجه اثرگذار

عنصر پوشاک کرده‌اند. پژوهش حاضر در چنین خلأیی تلاش کرد ملهم از رویکرد سه مرحله‌ای استیوارد وجوه اثرپذیر و اثرگذار پوشاک را در روستای چنشت در جنوب خراسان مورد بررسی قرار دهد. در این چارچوب، پژوهش حاضر در گام نخست به برخی اقتضائات محیطی چنشت به مثابه متغیری مستقل نظر کرده، نقش آن را در شکل‌دهی به پوشاک زنان چنشتی مورد بررسی قرار داده است. در گام بعدی سعی بر آن بوده است به ظرفیت‌های پوشاک چنشتی در حیات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی چنشت‌ها توجه شود. آنچه به عنوان نتیجه از این بررسی قابل ذکر است آنکه پوشاک چنشتی جلوه و بازتابی از شرایط زیست‌انسان چنشتی است؛ به عبارتی دیگر، می‌توان گفت پوشاک چنشت در گفت‌وگو با این شرایط به وجود آمده است اما بعد از شکل‌گیری بر شئون و ساحت‌های مختلف زندگی چنشتی‌ها موثر بوده است. به نظر می‌رسد پایداری این نوع از پوشاک، به رغم تحولات همه‌جانبه‌ی زمانه، ریشه در همین وجه اثرگذار آن داشته باشد.

تعارض منافع: هیچ گونه تعارض منافع در این پژوهش وجود ندارد.

منابع

- امیدی، ناهید (۱۳۸۲). دیده و دل و دست؛ پژوهشی در پوشاک و هنرهای سنتی خراسان. مشهد: به نشر.
- انگروزی‌نو، مایکل وی (۱۳۹۶). درآمدی بر مردم‌نگاری: نحوه انجام تحقیق‌های مشاهده‌ای و مردم‌نگارانه (ترجمه جبار رحمانی و محمد رسولی). تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- انوری‌مقدم، امیر (۱۴۰۰). مهارت ساخت کلوته (کلاه پولی) در روستای چنشت (گزارش منتشرنشده ثبت میراث ناملموس). بیرجند: اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان جنوبی.
- بابایی، پروین، و اکبری، فاطمه (۱۳۹۳). بازنمایی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سبک پوشاک ایرانیان. مجله فرهنگ مردم/ایران، ۱۱(۳۸)، ۹-۲۶.
- بارت، استنلی (۱۳۸۷). نظریه و روش در انسان‌شناسی برای دانشجویان (ترجمه شاهده سعیدی). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- باصری، علی، احمدی، عمار، و آقائی، سید سعید (۱۴۰۰). پوشاک سنتی زنان عشایر شاهسون دشت مغان. مجله فرهنگ مردم/ایران، ۱۸(۶۵)، ۱۵-۴۲.
- برآبادی، سید احمد (۱۳۹۱). دانشنامه فرهنگ و تمدن - پوشاک محلی. تهران: فکربرکر.
- برآبادی، سید احمد، و مکرمی‌فر، ابوالفضل (۱۳۷۴). مردم‌نگاری بیرجند. تهران: پژوهشکده مردم‌شناسی.
- بیتس، دانیل، و پلاگ، فرد (۱۳۸۵). انسان‌شناسی فرهنگی (ترجمه محسن ثلاثی). تهران: نشر علمی
- پروانه، فریبا، و حقیقی، رضا (۱۳۹۸). بررسی پوشاک بانوان ایلامی و تحلیل مردم‌شناختی آن. مجله فرهنگ ایلام، ۲۰ (۶۴ و ۶۵)، ۲۲۴-۲۴۶.
- جامعی، پروانه (۱۳۵۱). پوشاک مردم دهبزم. مجله هنر و مردم، ش ۱۲۲، ۲۳-۲۹.
- حسینی، حمیدرضا، سلمانیان، مریم، و مشیری، ژیلا (۱۳۹۴). مردم‌نگاری پوشاک سنتی استان سمنان. سمنان: سمنان: حبله‌رود.

خادم، امین (۱۳۹۴). واکاوی قابلیت‌ها و فرصت‌های اقتصادگردشگری، روستاهای هدف گردشگری استان خراسان جنوبی؛ مورد مطالعه: روستاهای خرو و چنشت. *مجله اقتصاد خاوران*، ش ۱۹ و ۲۰، ۹-۱۶.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۴۹). *لغت‌نامه*. تهران: چاپ سیروس.

ذکا، یحیی (۱۳۴۲). جامعه پارسیان در دوره هخامنشیان. *مجله هنر و مردم*، ش ۱۶، ۹-۱۷.
روستاخیز، بهروز، کاظمی، سمیه، و آذرشب، عطیه (۱۴۰۱). کاربرد بازاریابی فرهنگی مصرف‌کننده‌محور در چرخه بازتولید لباس سنتی ایرانی با نگاهی به تجربیات کشورهای شرق آسیا. *مجله مطالعات رفتار مصرف‌کننده*، ۹(۱)، ۱-۳۱.

شاهسونی روبات، ثریا (۱۳۹۹). بررسی پوشاک سنتی زنان روستای چنشت. *مجموعه مقالات نخستین کنفرانس ملی پوشاک، طراحی پارچه و لباس*. شیراز: مؤسسه آموزش عالی آپادانا.
شواکندی، سیده مهدیه، و کوهستانی، حسین (۱۳۹۸). پژوهشی در نقوش پرده‌نماهای شهرستان سربیشه (روستاهای مختاران، چنشت و دهشیب). *مجله مطالعات فرهنگی-اجتماعی خراسان*، ۱۳ (۳)، ۶۳-۸۸.

شهشهانی، سهیلا (۱۳۷۴). *تاریخچه پوشش سر در ایران*. تهران: مدبر.
ضیاءپور، جلیل (۱۳۴۳). *پوشاک ایرانیان از کهن‌ترین زمان تا پایان شاهنشاهی ساسانیان*. تهران: هنرهای زیبا.

طالبیان، محمدحسن، پورعلی، مصطفی، و حدادی، سیما (۱۴۰۰). *میراث فرهنگی ناملموس ایران: میراث فرهنگی ناملموس ثبت‌شده در فهرست‌های ملی و جهانی از ابتدا تا پایان سال ۱۳۹۹*. تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.

طالبی، محمدعلی، یوسفی، جواد، و براتی، محمد (۱۳۹۸). بررسی اثرات تعاملات بین فرهنگی ساکنان و گردشگران؛ مورد مطالعه: روستای چنشت در خراسان رضوی. *مجله مطالعات فرهنگی-اجتماعی خراسان*، ۱۴(۱)، ۴۹-۷۴.

طرح گردشگری روستای چنشت (گزارش منتشر نشده) (۱۳۸۲). بیرجند: اداره کل میراث فرهنگی و گردشگری خراسان جنوبی.

عمرانی‌نسب، اشرف‌السادات (۱۳۸۶). پوشاک مردم سیستان و بلوچستان. مجله فرهنگ مردم / ایران، (۱۱)۵، ۱۱۹-۱۳۲.

غربی، موسی‌الرضا (۱۳۹۸). گزارش ثبت تعزیه سنتی ریوند (گزارش منتشر نشده ثبت میراث ناملموس). مشهد: اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان رضوی.

فاضلی، محمد (۱۳۹۸). مصرف و سبک زندگی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

فکوهی، ناصر (۱۳۸۶). تاریخ‌اندیشه و نظریه‌های انسان‌شناسی. تهران: نشر نی.

قاسمی، مهناز (۱۳۷۹). پوشاک مردم استان اصفهان (۱). مجله فرهنگ اصفهان، ش ۱۶، ۱۰۲-۱۱۶.

کاظمی، هلن، و رشیدوش، وحید (۱۳۹۸). تحلیل مردم‌شناختی پوشاک در استان ایلام (مطالعه موردی: تیره مرشدوند از ایل خزل). مجله فرهنگ ایلام، ۲۰ (۶۲ و ۶۳)، ۹۰-۱۱۷.

کریمی، سمیه، و باصری، مریم (۱۳۹۸). پوشاک سنتی به نام قبا در جامعه ایران. مجله مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۵ (۵۴)، ۱۵۷-۲۹۰.

کمپانی، نسیم (۱۳۹۱). فرهنگ اصطلاحات پارچه و پوشاک در ایران؛ از دوران باستان تا آغاز عصر پهلوی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

گلدمن، برنارد (۱۳۷۸). پوشاک زنان در دوره ساسانی (ترجمه محمدتقی شارح عطایی و محسن زیدی). مجله باستان‌پژوهی، ۲ (۴)، ۴۷-۵۷.

متین، پیمان (۱۳۸۳ الف). پوشاک ایرانیان. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

_____ (۱۳۸۳ ب). پوشاک و هویت قومی و ملی. مجله مطالعات ملی، ۵ (۱۹)، ۳۷-۴۸.

محمدی، رامونا (۱۳۸۸). پوشاک و زیورآلات مردم ترکمن. تهران: جمال هنر.

محمدی‌سیف، معصومه، و یارمحمدتوسکی، مریم (۱۳۹۶). پوشاک سنتی زنان قوم گُرد ایلام. مجله فرهنگ مردم ایران، ۱۴ (۴۸)، ۱۱۳-۱۴۰.

مشیرپور، میرمحمد (۱۳۴۶). تاریخ تحول لباس در ایران از آغاز تا اسلام. مشهد: زوار.

مقصودی، منیژه و غربی، موسی‌الرضا (۱۳۹۲). مراسم آیینی اسب چوبی در: مجموعه مقالات انسان‌شناسی هنر (به کوشش بهار مختاریان و محمدرضا رهبری). اصفهان: حوزه هنری اصفهان.

مونسی سرخه، مریم (۱۳۹۶). پوشاک/ایرانیان در عصر قاجار. تهران: دانشگاه الزهرا.
هوستن، مری (۱۳۸۱). پوشاک ساسانی (ترجمهٔ مزگان سیدین). *مجلهٔ باستان‌پژوهی*، ۵(۹)، ۵۹-۶۳.

یاسینی، سیده راضیه (۱۳۹۵). پوشاک سنتی زنان در جغرافیای فرهنگی ایران. *مجله مطالعات فرهنگی/ارتباطات*، ۱۷(۳۳)، ۵۳-۷۸.

یعقوبی، حمیده (۱۳۹۳). هنرهای دستی زنان؛ پوشاک زنان سیستانی. *مجله فرهنگ مردم/ایران*، ۱۱(۳۶)، ۱۶۵-۱۸۴.

Beck, L. (2012). "CLOTHING xviii. xxiv. Clothing of the Qaşqā'ī tribes. *Encyclopædia Iranica*, V/8, 826-829. Retrieved from <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-xviii>

Cordwell, J. M. & Schwarz, R. A. (1979). *The Fabrics of Culture; The Anthropology of Clothing and Adornment*. Paris & New York: Mouton Publishers.

Creswell, J. W. (2006). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Approaches*. California: Sage.

Ingham, B. & Lindisfarne-Tapper, N. (1997). *Languages of Dress in the Middle East*. Routledge.

Gunn, M. C. (1980). Cultural Ecology: a Brief Overview. *Nebraska Anthropologist*, 5: 19-27.

Hall, C. M., & Jenkins, J. M. (1995). *Tourism and Public Policy*. London & New York: Routledge.

Hammersly, M & Atkinson, P. (2007). *Ethnography: Principles in Practice*. London & New York: Routledge.

Kottak, P. C. (1999). The New Ecological Anthropology. *American Anthropologist*, 101 (1): 23-35

Shwartz-Bერი, O. (2012). CLOTHING xvii. Clothing of the Kurdish Jews. *Encyclopædia Iranica*, V/8, pp. 825-826. Retrieved from <http://www.iranicaonline.org/articles/clothing-xvii>

Spradley, P. J. (1980). *Participant Observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Zhang J. (2022). An Exploration of the Differences between Chinese and Western Costumes in the Archaeological Archaeology of Clothing Culture in Different Periods of Agriculture. *Journal of Environmental and Public Health*, 2022.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی